

Systemkrise og nasjonalistisk mobilisering

SANU Memorandumet og serbisk nasjonalisme

Hans-Ingar Ødegaard

Hovedoppgave i statsvitenskap

Institutt for statsvitenskap

UNIVERSITETET I OSLO

Våren 2007

Innhold

INNHold	2
1. INNLEDNING	6
1.1 TEMAOMRÅDE OG PROBLEMSTILLING.....	7
1.2 TEORETISKE PERSPEKTIVER.....	7
1.3 AVGRENSNING AV CASET.....	8
1.4 HVORFOR MEMORANDUMET SOM FORSKNINGSOBJEKT?	8
1.5 HOVEDOPPGAVENS DISPOSISJON.....	9
2. METODE, DATA OG KILDER.....	11
2.1 INNLEDNING	11
2.1.1 Avgrensning	11
2.1.2 Hvorfor casestudium som metode	12
2.1.3 Diskursanalyse	12
2.1.4 Reliabilitet og validitet.....	12
2.1.5 Presentasjon av data og kilder.....	14
3. NOEN SENTRALE BEGREPER.....	15
3.1 NASJONALISTISK DISKURS	15
3.2 NASJONALISTISK MOBILISERING	15
4. TEORIKAPITLET	16
4.1 INNLEDNING	16
4.1.1 Nasjonal identitet.....	16
4.1.2 Nasjonalstaten.....	20
4.1.3 Staten.....	21

4.1.4	<i>Nasjonen</i>	23
4.1.5	<i>Om å skille mellom nasjon og etnisk gruppe</i>	26
4.1.6	<i>Nasjonalisme</i>	28
4.2	NASJONENE SOM SOSIALE KONSTRUKSJONER.....	29
4.2.1	<i>De forskjellige nasjonsbegrepene</i>	33
4.2.2	<i>Territorium som et summerende symbol</i>	36
4.2.3	<i>Nasjonal selvbestemmelsesrett</i>	37
4.2.4	<i>Politisering av etnisk identitet gjennom spredning av den nasjonalistiske diskurs</i> ..37	
4.2.5	<i>Hvilke påstander følger av denne teorien</i>	40
4.3	INSTITUSJONALISME OG NASJONAL MOBILISERING.....	40
4.3.1	<i>Innledning</i>	40
4.3.2	<i>Identitetspolitikk</i>	42
4.3.3	<i>Institusjoner for deltagelse</i>	42
4.3.4	<i>Autonomi som en kilde til konflikt</i>	43
4.3.5	<i>Institusjoner for ressursallokering</i>	44
4.3.6	<i>Mangel på en felles Jugoslavisk legitimeringsidé uavhengig av kommunismen</i>	44
4.3.7	<i>Mangel på fungerende sivilt samfunn</i>	45
5.	HISTORISKE SYMBOLER OG INSTITUSJONELL UTVIKLING	46
5.1	INNLEDNING.....	46
5.2	BAKGRUNNEN FOR DEN SERBISKE HISTORISKE MYTOLOGIEN	46
5.2.1	<i>Innledning</i>	46
5.2.2	<i>Opphavet til den serbiske historiske myten</i>	46
5.2.3	<i>Slaget ved Kosovo</i>	47
5.2.4	<i>Den store migrasjonen</i>	48

5.2.5	<i>Garasanin, "nacertanje" og ideen om stor-serbia</i>	48
5.2.6	<i>Alle serbere i en stat</i>	49
5.2.7	<i>Det første Jugoslavia, bakgrunnen for opprettelsen</i>	50
5.2.8	<i>Den andre verdenskrig</i>	51
5.3	INSTITUSJONELL UTVIKLING ETTER ANDRE VERDENSKRIG	52
5.3.1	<i>Innledning</i>	52
5.3.2	<i>Partisanmyten og brorskap og enhet</i>	52
5.3.3	<i>Sosialistisk i form nasjonal i innhold</i>	53
5.3.4	<i>"Workers self management" systemet</i>	55
5.3.5	<i>Jugoslavisk som nasjonal identitet</i>	57
5.3.6	<i>Økonomiske ulikheter</i>	57
5.3.7	<i>1974-konstitusjonen en de facto konføderasjon</i>	58
5.3.8	<i>Konstitusjonelle problemer knyttet til Serbias territoriale integritet</i>	60
5.3.9	<i>Systemkrise slutten av 1970-tallet og begynnelsen av 1980-tallet</i>	60
6.	ANALYSE: SYSTEMKRISE OG NASJONALISTISK MOBILISERING	64
6.1	INNLEDNING	64
6.1.1	<i>Memorandumet, en presentasjon</i>	64
6.2	SYSTEMKRISE	66
6.2.1	<i>Økonomisk krise</i>	66
6.2.2	<i>Serbias territoriale integritet</i>	68
6.3	NASJONALISTISK MOBILISERING	69
6.3.1	<i>Andre verdenskrig og martyrmymten</i>	69
6.3.2	<i>Kosovo</i>	70
6.3.3	<i>Antiserbisk koalisjon</i>	72

6.4	KONKLUSJON	73
7.	MEMORANDUMET OG MILOSEVIC	75
7.1.1	<i>Milosevic vei til makten.....</i>	<i>75</i>
7.1.2	<i>Happening of the people</i>	<i>76</i>
8.	AVSLUTTENDE BEMERKNINGER.....	78
	KILDELISTE.....	79

1. Innledning

Oppløsningen og krigen i det tidligere Jugoslavia ble fulgt med interesse over hele verden. Hvordan kunne et land, av mange karakterisert som et av de mest liberale kommunistlandene i den tidligere østblokken, oppløses i et kaos av etniske motsetninger og krig? Det har vært presentert mange ulike forklaringer på dette. Hovedvekten av disse forklaringene, fra begynnelsen av konflikten, legger vekt på hvordan gammelt hat - mellom de forskjellige folkegruppene som hadde vært undertrykt av kommunismen - nå var kommet til overflaten, slik at balkanområdet kunne leve opp til sitt rykte som barbarisk og politisk ustabil (Kaplan 1993). Dette perspektivet fikk raskt kritikk av flere kommentatorer (Silber og Little 1996 mfl). Hovedforklaringen blant kritikerne var at konflikten skyldtes at nasjonalistiske eliter, for å utvide sin egen maktbasis, mobiliserte sine respektive befolkninger ved å spille på nasjonalistiske følelser og piske opp etnisk hat (Silber og Little 1996 mfl). En av de mest kjente bøkene med dette perspektivet er Silber og Littles bok "the death of Yugoslavia":

"Yugoslavia did not die a natural death. Rather it was deliberately and systematically killed off by men who had nothing to gain and everything to lose from a peaceful transition from state socialism and one-party rule to free-market democracy" (Ibid).

Boken finner opphavet til krigen i oppblomstringen av serbisk nasjonalisme blant intellektuelle i Beograd på midten av 1980tallet, og forklarer oppløsningen av Jugoslavia med Milosevics bevisste bruk av nasjonalisme som en taktikk for å få kontroll, først over Serbia, og deretter over hele Jugoslavia (Ibid). Jeg skal i denne oppgaven i hovedsak konsentrere meg om den intellektuelle eliten i Serbia sin rolle i konstruksjonen av den serbiske nasjonale diskurs.

1.1 Temaområde og problemstilling

For å analysere den serbiske intellektuelle elitens rolle i konstruksjonen av den serbiske nasjonale diskursen på 1980-tallet, vil jeg ta for meg et av de mest definerende og viktigste dokumentene på serbisk nasjonalisme i perioden fra midten av 1980-tallet og frem til oppløsningen og krigen i det tidligere Jugoslavia – det serbiske vitenskapsakademis Memorandum (Wilmer 2002 mfl). Jeg skal foreta en diskursanalyse av dokumentet, med bakgrunn i teorier omkring nasjonalisme, statsdannelse og nasjonalistisk mobilisering samt plassere denne innenfor den sosiale og historiske konteksten i Serbia på midten av 1980-tallet. Jeg skal spore opphavet til den nasjonale diskursen i Serbia i denne perioden til den rådende systemkrisen i det Jugoslaviske systemet, og analysere hvordan den institusjonelle organiseringen og utviklingen av den Jugoslaviske staten, legger grunnlaget for en radikal nasjonalistisk diskurs blant serbiske intellektuelle i Serbia på 1980-tallet.

Analysen vil forsøke å finne et svar på om det er den historiske og politiske konteksten i den nevnte perioden som skaper diskursen, eller om diskursen skapes av den intellektuelle eliten, gjennom manipulering av viktige kulturelle symboler. Jeg vil derfor i forkant av analysen, først foreta en gjennomgang av de viktigste symbolene i den serbiske nasjonale identiteten, og deretter beskrive den politiske konteksten i form av en historisk gjennomgang av den Jugoslaviske statens utvikling etter andre verdenskrig.

Jeg skal til slutt kort si litt om Milosević vei til makten, og Memorandumets rolle i hans politiske suksess.

1.2 Teoretiske perspektiver

Innledningsvis i teorikapitlet skal jeg ta for meg hva nasjonalisme er, og nasjonens posisjon som moralsk subjekt i det internasjonale samfunnet. Jeg vil også se på den følelsesmessige tilknytningen nasjonen og nasjonalisme representerer, og hvordan

disse følelsene kan misbrukes av politiske eliter gjennom politisering av identitet og nasjonalistisk ideologi.

Den andre delen av teorikapitlet vil ta for seg det man kan kalle det institusjonelle perspektivet. Dette perspektivet tar utgangspunkt i den statsvitenskaplige retningen som kalles ny-institusjonalisme, en retning som har oppstått som en reaksjon på rasjonell-aktør perspektiver av typen nevnt ovenfor (Crawford 1998). Hovedfokuset er her fremdeles på hvordan den politiske eliten gjennom sine målstyrte handlinger søker å maksimere sin nytte, men i motsetning til den "rene" versjonen av dette perspektivet mener man at institusjonelle strukturer styrer handlingsrommet som de politiske elitene kan operere innenfor (Roeder 1993).

1.3 Avgrensning av caset

Jeg skal i hovedsak analysere innholdet i av det serbiske vitenskapsakademis Memorandumet, og plassere dette innenfor en kulturell og historisk kontekst.

1.4 Hvorfor Memorandumet som forskningsobjekt?

Memorandumet er utpekt som en av de mest sentrale uttrykkene for serbisk nasjonalistisk ideologi på 1980 og 1990-tallet (Silber og Little, mfl). I og med at jeg benytter diskursanalyse som metode skal jeg forsøke å plassere dokumentet innenfor den sosiale konteksten som fantes da dette dokumentet ble lekket til pressen.

Historien om hvordan dette dokumentet ble offentliggjort, kunne vært et eget forskningsprosjekt for seg. Det er flere som har pekt på hvordan dette dokumentet bidro til å homogenisere den serbiske opinionen og ga Milosevic det ideologiske materialet til sin politiske kampanje (ref).

Wilmer (2002) sier to ting om Memorandumets rolle i den sosiale konteksten i Jugoslavia på 1980-tallet. Den første er at legitimeringsnarrativet til den Jugoslaviske staten forsøkte å omforme de etnonasjonale identitetene til en sammenhengende

Jugoslavisk sosialistisk identitet. Akademiet (SANU) hadde derfor en ganske stor påvirkning på statens legitimitet (Ibid). Vi må huske på at den kommunistiske ideologien var konstruert som en vitenskapelig fremstilling av menneskets sosiale utvikling (Ibid). Det andre er at akademiet ved å blande sammen den Jugoslaviske kommunismen med interessene til det serbiske folket, bekreftet det kroatiske og andres frykt for at Serberne kun var ute etter hegemoni i den Jugoslaviske staten (Ibid). Det to sitatene nedenfor understreker noe av betydningen Memorandumet er tillagt i forhold til den politiske utviklingen i Serbia på slutten av 1980 tallet.

”It is doubtful that Milosević would have come to power, or at least doubtful that he would have remained in power, without successfully identifying his regime with the Memorandum” (Wilmer 2002, s.187).

*”the Memorandum has become probably the most-cited text of contemporary Serbian nationalism, both in former Yugoslavia and abroad; it has been widely regarded as a ’blueprint for war’, a programme for ’Greater Serbia’, Milosević’s **Mein Kampf** and even as an incitement to ’ethnic cleansing’ (Dragovic-Soso 2002, s.177)*

1.5 Hovedoppgavens disposisjon

- Innledningskapittel
- Metode
- Noen sentrale begreper
- Teorikapittel
- Historiske symboler og institusjonell utvikling
- Analyse: Systemkrise og nasjonalistisk mobilisering

2. Metode, data og kilder

2.1 Innledning

I denne delen vil jeg foreta en avgrensning av det caset jeg skal analysere. Jeg vil også ta for meg grunnlaget for diskursanalyse som metode, og diskutere reliabilitet og validitet i case-studier, samt gjøre en kort presentasjon av data og kilder jeg skal benytte meg av.

2.1.1 Avgrensning

Analyseenheten i denne oppgaven er i hovedsak politiske eliter, og deres påvirkning på etniske grupperinger og nasjoner. Jeg skal avgrense dette til å bruke den serbiske nasjonen som analyseenhet, og se på den serbiske politiske elitens påvirkning på den serbiske befolkningen gjennom konstruksjonen av den nasjonale diskursen. Jeg skal i denne sammenhengen foreta et case-studium av SANU Memorandumet og plassere dette i forhold til sentrale symboler knyttet til den serbiske nasjonale identiteten. Innholdet i den serbiske nasjonale diskursen slik den kommer til uttrykk i

Memorandumet vil fungere som en slags avhengig variabel, den intellektuelle eliten og institusjonell struktur vil fungere som de uavhengige variablene. Grunnen til at jeg velger å analysere dette dokumentet er at jeg mener det gir et godt bilde av den serbiske nasjonale ideologien som senere skulle komme til uttrykk i Milosevic politikk, og at ved å analysere opphavet til de ideene som kommer til uttrykk her, kan jeg si noe om opphavet til og innholdet i serbisk nasjonalisme generelt. Serbisk nasjonalisme har blitt karakterisert som en av de mest voldelige, ekspansjonistiske og farligste nasjonalistiske ideologiene Europa har sett etter andre verdenskrig, dette gjør dette interessant som subjekt for et case-studium, fordi det kan bringe oss nærmere til å forstå denne typen av ideologier, i forhold til hvordan og på hvilken måte de oppstår, og hvordan de spres iblant den politiske eliten og den serbiske befolkningen

2.1.2 Hvorfor casestudium som metode

Case-studium er en metode som egner seg for å analysere hendelser og hendelsesforløp hvor det er vanskelig å avgrense analyseenheten og hendelsesforløpet i forhold til tid og rom. Det er også en metode som gjør en i stand til å bruke data fra mange forskjellige kilder, og kombinere forskjellige metodiske tilnærminger.

2.1.3 Diskursanalyse

Diskursanalyse handler om å analysere språk som sosial praksis. Jeg bruker i denne sammenhengen Faircloughs (1995:7) definisjon av diskursanalyse som en ”analyse av hvordan tekster fungerer innenfor en sosiokulturell praksis”. En annen definisjon som er litt mer omfattende er at DA er ” analyse av språkbruk i en samfunnsmessig kontekst, med fokus på hvordan de ideer og begreper som produseres i denne konteksten tolker og er med på forme (et visst utsnitt) den samfunnsmessige virkeligheten” (Christie Mathisen1997). Historie og fremstillingen av historie er ikke politisk nøytral. Dette gjelder særlig referansen til bestemte hendelser i gammel serbisk historie. Dette er for så vidt ikke noe som er unikt for Serbia men gjelder også de fleste andre steder. Hvis jeg skal kunne klassifisere etnisk propaganda på den teoretiske skalaen som jeg skal benytte meg av i denne oppgaven, må jeg ha kjennskap til innholdet i viktige nasjonale symboler. Diskursanalyse handler om å forstå funksjonen til bestemte tekster innenfor en sosial og historisk kontekst.

2.1.4 Reliabilitet og validitet

Jeg skal i denne delen diskutere kriteriene reliabilitet og validitet i forhold til case-studium som metode. Jeg skal begynne med å si litt om reliabilitet for så å foreta en diskusjon av hvordan man kan oppnå validitet, eller generaliserbarhet i et case-studium.

For å tilfredsstill kriteriet om reliabilitet må senere forskere som foretar samme studie kunne følge de samme prosedyrer og komme til de samme resultatene (Yin

1994). For mange akademikere har dette vært et ankepunkt mot å bruke case-studium som metode, og mange tidligere case-studier har syndet mot dette punktet ved ikke å tilstrekkelig dokumentere de forskjellige stegene som er tatt i forbindelse med studiet. En måte å løse dette på er å føre en case-studie protokoll, hvor man dokumenterer hva som er gjort og på hvilken måte dataene er samlet og organisert (Ibid). I mitt tilfelle er ikke dette aktuelt fordi jeg i hovedsak bruker sekundære akademiske kilder, og at i de tilfeller hvor jeg refererer til originaldokumenter, er disse lett tilgjengelige.

Når man foretar et kritisk case-studium, har man et fenomen – i dette tilfellet nasjonalistisk mobilisering – som man ønsker å forklare årsakene til. Når man velger en case for et case-studium bruker man ikke som i statistisk analyse tilfeldig utvalg, men informasjonsorientert utvalg (Flyvberg, 2006). Dette betyr at man på grunnlag av case-studie basert informasjon velger case som er teoretisk interessante. Når man gjør kritiske case-studier¹ er det for å komme til informasjon som tillater logisk deduksjon av typen: hvis denne teorien eller dette perspektivet ikke passer på denne casen kan den ikke generaliseres til noen av de andre mulige casene i universet.

Case-studier kan være nyttige i en type av test for om en teori kan generaliseres og dette er hva Karl Popper kaller falsifikasjon (Ibid). Hvis du har en påstand om at ”alle svaner er hvite” trenger du bare å finne en svart svane for å kunne motbevise denne påstanden. Dette er den sentrale logikken i utvelgelsen av et kritisk case. I det tilfellet her hvor Jugoslavia er et av de viktigste eksemplene på etnisk mobilisering og etnisk konflikt i tiden etter den andre verdenskrig, noe som gjør at en teori på dette området som ikke passer på denne casen ikke kan sies å kunne generaliseres til andre case i universet av etnisk konflikt og etnisk mobilisering.

2.1.5 Presentasjon av data og kilder

Jeg skal bruke for det meste journalistiske og akademiske skrifter som kilder. Mest sekundære kilder hentet fra akademiske arbeider men også noen originale dokumenter i engelsk oversettelse. Hoveddata kilden i denne oppgaven vil være Memorandumet til det serbisk vitenskapsakademiet som ble lekket til pressen.

3. Noen sentrale begreper

3.1 Nasjonalistisk diskurs

Den nasjonale diskurs inneholder et sett myter som definerer en nasjons folklore, og som er overført gjennom tid og rom. Kilder til denne diskursen finner man i litteratur, poesi, musikk, muntlig overlevering og minner (Abrams 2003). Diskursen kan opptre med forskjellige styrke og på forskjellige måter til forskjellige tider (Ibid). Det var for eksempel mulig for serberne å ha en nasjonal diskurs som godtok både en serbisk identitet, med alle symbolene det inneholdt, samtidig som man hadde en Jugoslavisk identitet og sluttet opp om den Jugoslaviske staten. Det er i denne sammenhengen viktig å se på hvordan og på hvilken måte den nasjonale diskursen endres, og hvem eller hva som bidrar til at den endres. Den nasjonale diskursen handler om en felles forståelse av hva som er avgrensningen av nasjonen og de statsdannelser som nasjonen befinner seg innenfor.

3.2 Nasjonalistisk mobilisering

Nasjonalistisk mobilisering refererer til mobiliseringen av en majoritet av en nasjons medlemmer med utgangspunkt i en spesiell nasjonalistisk ideologi, uavhengig av hvilken karakter denne nasjonalistiske ideologien har. Mobilisering referer her til en eller annen slags gruppehandling, slik som deltakelse i protester, verve seg til krig, eller holde en tale – alt til støtte for ideologien. Jeg vil derfor bruke dette som en slags avhengig variabel, og se på hvordan politiske eliter eller institusjonelle strukturer påvirker innholdet i og mobiliseringen av den bestemt type nasjonalistiske ideologi (Ibid).

4. Teorikapitlet

4.1 Innledning

Dette kapitlet vil først ta for seg argumentasjonen som ligger til grunn for teorien om elitens rolle i konstruksjonen og mobiliseringen av nasjonalisme. Innledningsvis vil jeg presentere de sentrale begrepene knyttet til nasjonalisme som politiske ideologi, diskutert i lys av rådende nasjonalismeteorier. Deretter skal jeg diskutere mekanismene som spiller inn i politiseringen av etniske og nasjonale identiteter, for å ende opp i en presentasjon og diskusjon av det sentrale begrepsskillet mellom en etnisk definert nasjonalisme, basert på etnisk tilhørighet til en gruppe eller nasjon, og en statsborgerettslig nasjonalisme, der tilhørighet er knyttet til felleskap med en befolkning innenfor et gitt territorium. Avslutningsvis skal jeg komme med noen påstander om hvilke empiriske implikasjoner som følger av dette teoretiske perspektivet på nasjonalisme og nasjonalistisk mobilisering.

Den andre delen av dette kapitlet vil kort ta for seg det institusjonelle perspektivet, som i denne sammenhengen fungerer som et konkurrerende teoretisk perspektiv. Jeg skal ta for meg hovedpremissene bak denne teoretiske tilnærmingen, og presentere noen av hovedantagelsene den har når det gjelder den politiske elitens rolle i mobiliseringen av nasjonalisme.

4.1.1 Nasjonal identitet

Identitet er et sosialt fenomen som befinner seg i sosiale, politiske, kulturelle, historiske og økonomiske strukturer som er med og bestemmer hvordan identiteter blir uttrykt og hvor viktige de blir. Nasjonal identitet kan sees på som en enkelt dimensjon av vår totale identitet som består av flere overlappende identiteter (Nielsen 1985:138). Anthony D Smith (1991) nevner kjønn, territorium, klasse, religion og nasjonalitet som de sentrale identitetsdimensjoner. H.R. Isaacs (1975) snakker om en

historisk sekvens med en gradvis utvidelse av den individuelle identiteten: ”følelsene av tilknytning var først fokusert på familien, stammen, klanen eller andre opphavbaserte grupperinger deretter utvidet de seg til å omfatte større enheter av tilhørighet og sammenknytning, lokale regioner, landsbyer, byer, bystater, religiøse samfunn, maktområdet til herrer og konger.

Ideen om nasjonal identitet referer til territorium, opphav, eller begge som basis for avgrensningen av en politisk enhet. Den er kulturelt og historisk spesifikk og nært knyttet til nasjonalismens doktrine (Smith 1991:13). Derfor har den sammenheng med fremveksten av den rasjonelle staten og den territorielle nasjonen i tiden rundt den franske revolusjon (Smith 1991, Gellner 1983, Hobsbawn 1990, Anderson 1983). Det var først på denne tiden at nasjonen ble definerte som et avgrenset felleskap av borgere innenfor et gitt territorium (Smith 1991). Nasjonal identitet er i denne sammenhengen et begrep nært knyttet til moderniteten (Gellner 1983), og forstås slik som en ”kulturell identitet” modellert etter nasjonalstaten (Knudsen 1995). Anderson (1984) gir i sin bok forestilte felleskap eksempler på hvordan forfattere gjennom sine romaner henvender seg til et publikum som både er anonymt og som tenkes å være medlemmer av samme kultur. Nasjonal identitet har vokst frem som en av de mest kraftfulle mytene i den moderne verden, og har antatt en viktigere posisjon enn mange andre tilknytningsformer som klasse, felles religion, felles geografiske område (eller region) eller felles statsborgerskap (Anderson 1983, Hobsbawn 1990, Gellner 1983, Smith 1991). Nasjonalismens ideologiske kraft symboliseres spesielt gjennom sin evne til å mobilisere et stort antall mennesker til å drepe og dø for ideologien. Men hva er egentlig nasjonal identitet?

Nasjonal identitet er en kollektiv politisk og kulturell identitet. Politiske i betydningen at den er basert på felles institusjoner og et felles system av rettigheter og plikter for alle medlemmene av fellesskapet (Smith og Østerud 1995). Den er kulturell i den betydning at medlemmene identifiserer seg med og føler at de tilhører en avgrenset sosial enhet, og et til en viss grad avgrenset territorium (Smith 1991:9). Nasjonal identitet er en måte å skille medlemmene av en gruppe ut fra medlemmene av en annen gruppe. Dette behovet for å skille mellom grupper kommer fra ideen om at

kulturer skal være godt definerte og uniforme, med klare grenser mot andre kulturer. Dette kravet er tilfredstilt når hvert medlem innordner seg under en bestemt definisjon av den bestemte kulturen (Knudsen 1995, Harris 1994). Nasjonal identitet består av mange forskjellige aspekter noe som gjør det vanskelig å dele den opp i enkelte deler. Den har også vist seg lett å kombinere med andre gruppeidentiteter som klasse, religion eller etnisk tilknytning noe som gjør den vanskelig å forstå og å definere (Smith 1991). Den komplekse og abstrakte beskaffenheten til nasjonal identitet, og begrepets flerdimensjonale karakter følger av hvordan begrepet nasjon defineres. Den nasjonale identiteten er sammenvevd med nasjonen og er sammensatt av de samme komponentene - etniske, kulturelle, territorielle, økonomiske, legale og politiske. Den nasjonale identitetens flerdimensjonale karakter har gjort den til ” en særs fleksibel og levedyktig kraft i det moderne liv og samfunn, i tillegg til at det har gjort den i stand til effektivt å kunne kombineres med andre kraftfulle ideologier og bevegelser, uten å miste sin karakter” (Smith 1991:15). Dette ser vi blant annet i nyere forskning på den kinesiske kommunismen, som viser at Mao ikke var fremmed for nasjonalismens kraft som mobiliseringsverktøy og organiseringsprinsipp (Smith 1991) Både nasjon og nasjonal identitet understreker solidaritetsbåndene mellom samfunnsmedlemmer som holdes sammen av felles minner, myter og tradisjoner. Disse solidaritetsbåndene som både kan eller ikke kan få sitt uttrykk gjennom en egen statsdannelse – er forskjellige fra de rent juridiske og byråkratiske båndene i en stat (Smith 1991:15).

Lojalitet til staten og dens institusjoner er ikke det samme som lojalitet til nasjonen; disse kan enten forsterke hverandre eller komme i konflikt med hverandre (Connor 1992). Som et analytisk verktøy kan ideen om nasjonal identitet også deles inn i fem fundamentale attributter. De fem fundamentale attributtene refererer til ideene om at: nasjoner er territorielt definerte befolkningsgrupper som må ha et eget fedreland; at medlemmene tar del i den samme massekulturen; at de også deler felles historiske myter og minner; at medlemmer har gjensidige juridiske rettigheter og plikter under et felles juridisk system; og at nasjonen innehar en felles arbeidsdeling og et produksjonssystem med mobilitet for medlemmer på det territorielt definerte området

(Smith 1991:13-14). De tilbyr også en kraftfull måte for definering og lokalisering av de individuelle jegene, gjennom linsen til den kollektive personaliteten og dens distinkte kultur (Smith 1991 16-17).

Smith (1991), i likhet med Anderson (1983), men til forskjell fra Gellner (1983), understreker at det finnes likheter mellom religiøse og etniske identiteter og at de religiøse fellesskapene ofte er nært knyttet til de etniske i og med at begge stammer fra det samme kulturelle klassifikasjonssystem. Ofte overlapper de og forsterker hverandre, og de kan alene eller sammen opprettholde sterke felleskap” (Smith 1991:8). Begge er basert på en sammenstilling av kultur og dens elementer som er verdier, symboler, myter og tradisjoner, ofte kodifisert i skikker og ritualer som er hentet fra kommunikasjons og sosialiserings sfærer. Begge disse identitetene har blitt mer og mer politiserte og er en av de viktigste årsakene til konflikter verden over.

Nåtiden forklarer fortiden og ikke omvendt (Lutard 1996:133). Nasjoner blir hele tiden konstruert og rekonstruert (Allcock 2000) Men på tross av sin relativt flytende karakter har den nasjonale tilknytningen en stor kraft.

Konflikten i det tidligere Jugoslavia handlet om identitet, ikke fordi folk hadde klagepunkter knyttet til deres identiteter som måtte løses ved å benytte voldelige midler, men fordi politiske ledere valgte å søke støtte ved å appellere til klagepunkter som lenge hadde vært tema i den politiske diskursen, som var konstruert i form av identitet i både de politiske og historiske narrative (Wilmer 2002).

Staten sees som det naturlige uttrykket av nasjonen, den legitime fremstillingen av nasjonen. Dette ser vi som nevnt i FN charteret hvor disse begrepene er blandet sammen, og forente nasjoner egentlig betyr forente stater. Det er gjennom denne forståelsen av nasjonen som individuelle, kollektive, etniske og nasjonale identiteter er konstituert (Bhabha 1990)

4.1.2 Nasjonalstaten

Fordi nasjonal identitet og lojalitet til nasjonalstaten er nært knyttet til hverandre, kan det være nyttig å si noe om nasjonalstaten som organisasjonsform. Med den franske revolusjonen vokste nasjonalstaten frem som den vanligste statlige organisasjonsformen (Østerud 1994). Denne hadde som basis i et sammenfall mellom stat og nasjon, noe som betydde et samsvar mellom grensene for staten og grensene for bosetningen til de nasjonale grupperingene (Gellner 1983). I moderne tid er nasjonalstaten den suverent mest utbredte formen for statsorganisering. Den er sentralisert, kontrollerer et definert territorium og har monopol på bruken av fysisk makt (Tilly 1990:131). Dette på tross av at veldig få av disse statene oppfyller kriteriet om sammenfall mellom statens grenser og grensene for nasjonal bosetning (Connor 1993). Connor anslo at kun 1/10 av alle statene i verden på tidspunktet for hans undersøkelse oppfylte dette kriteriet (Ibid).

Nasjonalstaten er en sekularisert, moderne statsform med makt som utgår fra viljen til et suverent folk, som danner nasjonen. Nasjonalstaten tilbyr et rammeverk for utvikling av felles verdier og solidaritet, det at den er utviklet gjennom nasjonsbygging, virker refleksivt med å underbygge og opprettholde selve strukturen. I nasjonalstaten er det nasjonen som legitimerer bruken av makt, altså retten til selvbestemmelse slik den er definert gjennom internasjonal lov (Lindholm 1993).

Nasjonen som bærer av statens legitimitet sees best i nasjonalstaten. De fleste stater er ikke nasjonalstater men multinasjonale stater – stater som inneholder flere etniske grupperinger. I følge Connor (1993) er det kun femten av de 180 statene som fantes når han skrev sin artikkel som kvalifiserer som nasjonalstater. I tillegg inneholder ca 40 % 5 eller flere etniske grupperinger, og i en tredjedel av disse har den største nasjonale grupperingen ikke en gang majoritet. Siden politiske og etniske grenser sjelden er sammenfallende, er det snarere etnisk heterogenitet som er regelen og homogenitet unntaket (Connor 1993:374).

Stat og nasjonsdannelse er prosesser som må bli forstått i sammenheng med både den økonomiske og den kulturelle utviklingen. Gjennom historie, har statsdannelse ofte

vært resultat av ekspansjonistisk politikk fra makthaverne, men det har også skjedd som følge av sosial praksis i den kulturelle og politiske sfære. Nasjonsdannelse derimot har skjedd som en følge av sosial praksis i de kulturelle og sosiale sfærer. Graden av sammenfall mellom disse sfærene har variert i tid og rom, og har til en stor del bestemt innholdet i den spesifikke statsformen som har vokst frem. (Tilly 1990, Rokkan & Urwin 1983).

4.1.3 Staten

Sentrale teoretikere innen nasjonalisme og statsdannelse (Gellner 1983, Tilly 1990, og Giddens 1987), forstår begrepet stat i tråd med Max Weber, som den eneste samfunnsinstitusjonen som tillates bruk av voldsmakt (Weber 1978). Staten er en organisasjon som innenfor et definert territorium konsentrerer maktmidler, og har makt over alle de andre organisasjonene som opererer innenfor det samme territoriet (Tilly 1990:130-131). Det underliggende prinsippet i Webers definisjon – at staten er satt sammen av en distinktiv og viktig form for sosial arbeidsdeling – ser allikevel primært opprettholdelse av ro og orden som statens hovedoppgave (Gellner 1983:3-4).

Ut fra denne definisjonen av staten kan man trekke ut to analytiske komponenter; at den består av en distinkt og utbredt organisasjonsform, som kontrollerer både bruken av vold og den sosiale arbeidsdelingen, og at den er assosiert med et mer eller mindre avgrenset territorium. Staten kan sees som et verdensomspennende politisk styringsprinsipp, og det viktigste politiske rammeverket for organiseringen av det moderne samfunnet.

Staten er den politiske enheten innenfor det internasjonale systemet med mest makt, og den fungerer som en universell standard for politisk legitimitet. Både FN og det internasjonale samfunnet setter statenes makt over de enkelte individers makt (Mayall 1990). I FN-systemet blander man sammen begrepene stat og nasjon ved å referere til medlemmene som nasjoner når de i praksis er stater. I det kontinentale Europa har hvert land sitt statsstyre, som både er en kilde til autoritet, og en agent for sosial og

økonomisk forbedring. Staten er dermed definert som en aktør med sine egne rettigheter og plikter, samt en egen distinkt enhet over og utenfor det sivile samfunnet². Den Weberianske tolkning av statsbegrepet, som ser stat og samfunn som separate fenomener, definerer staten nesten utelukkende i politisk institusjonelle termer (Buzan 1991:59).

En mer omfattende tolkning av staten vokser frem når man kombinerer et perspektiv som ser innover med et perspektiv som ser utover. Det innadvendte perspektivet fokuserer på statens innenlandske sfære, og reduserer staten til de institusjoner som de sentrale myndighetene består av. Dette perspektivet ligner på Webers definisjon av staten. Perspektivet som ser utover fokuserer på systemets struktur og interaksjonen mellom stater. Dette systemorienterte perspektivet behandler stater som territorielt definerte sosiopolitiske enheter, representert ved menneskelige kollektiver der de styrende institusjoner er vevet sammen innenfor et gitt territorium. Med andre ord referer begrepet stat til en sammenstilling av territorium, statsstyre og samfunn. Graden av relasjon mellom statsstyre og samfunn kan variere fra land til land. Det er dette politisk/territorielle synet på begrepet stat som ligger til grunn for FN-charteret, den universelle normen for hvordan stater skal forholde seg til hverandre (Buzan 1991).

Staten kan forstås på bakgrunn av de ulike delene statsbegrepet er sammensatt av. De tre mest sentrale komponentene er: statens legitimerende idé, oftest representert ved viljen til å danne en nasjon hos innbyggerne innenfor et gitt territorium; statens institusjoner, som omfatter den utøvende, lovgivende, administrative, og det repressive apparatet til staten; og statens fysiske basis, befolkningen, territoriet og ressursgrunnlaget til staten (Buzan 1991).

Statens legitimeringsidé tilbyr både de viktigste bindemidlene som holder den politisk territorielle pakken sammen, og den definerer mye av dens makt som aktør i det internasjonale systemet (Buzan 1991:64). Statens legitimeringsidé er derfor av stor

² Med "sivilt samfunn" menes her frivillige interessesammenslutninger utenfor det statlige apparatet.

betydning for en stats indre samhold og statens integrasjon (Lindholm 1993). Før nasjonalismens tidsalder var legitimeringen av staten basert på guds nåde eller naturlige rettigheter. I de fleste moderne stater ligger derimot grunnlaget i nasjonens vilje, kollektivt uttrykt av dens medlemmer. Dette er en av de viktigste bestanddelene i nasjonalisme og er en av de viktigste grunnene til forvirringen omkring begrepene ”stat” og ”nasjon” (Anderson 1983, Calhoun 1993, Gellner 1983, Hobsbawn 1990, Tilly 1990). I følge Habermas (Årstall) har behovet for en legitimeringsidé opphav i hvordan den moderne staten er organisert, og i den utvidelsen som har skjedd i gyldighetsområdet for statens makt. Staten øver i denne sammenhengen en mye sterkere påvirkning på hver enkelt borger enn det som tidligere var tilfelle. Dette øker behovet for følelsesmessig tilknytning mellom borgerne og statsdannelsen, en forutsetning for en moderne demokratisk stat.

4.1.4 Nasjonen

Store deler av litteraturen om nasjoner og nasjonalisme prøver å etablere en definisjon av begrepet nasjonalisme. Nasjoner, slik vi forstår dem, er ikke en gammel konstruksjon. I en moderne betydning av ordet, er ikke konstruksjonen eldre enn det 18. århundre (Hobsbawn 1990:3). Selv om de fleste nasjonalismeforskere plasserer den moderne nasjonens fødsel i det 18. århundre, hevder enkelte at man kan datere den til Westfalen-traktaten (1648), med den begrunnelse at slutten av 30årskrigen endte med en konsolidering av det europeiske system av nasjonalstater (Tilly 1990, Krasner 1991). Freden i Westfalen blir ofte forstått slik at det her ble innført og kodifisert en ny type internasjonal orden, basert på uavhengige suverene stater, heller enn på middelalderske begreper om kristendom, føydalisme eller imperium. På tross av denne uenigheten er de fleste enige om at prinsippet om nasjoners selvbestemmelsesrett i en mer moderne forstand fulgte av den Franske revolusjonen i 1789 (Østerud 1994).

Dette medførte at det var først på 1800-tallet at nasjonen tydelig ble fokus for statens innbygges lojalitet. Kravene om selvbestemmelse, som spredde seg i Europa i løpet

av det 19. århundre, ble i følge blant andre Anthony D Smith (1991) fremmet på grunnlag av allerede eksisterende kulturelle samfunn. Dette begrepet er en reaksjon på de nasjonalismeteorierne som ser nasjonen som en ren konstruksjon, uten basis i noen form av etnisk identitet.

”Nasjon” refererer til en folkegruppe som mener de gjennom sine forfedre er knyttet i et slags slektskapsforhold. Det kommer fra det latinske ordet *natio* som betyr tro på et felles opphav. Ethnos og etnisk gruppe referer ifølge Max Weber til grupper av mennesker som opprettholder en tro på et felles opphav (siteret i Connor 1992:55).

Nasjonen er den største gruppen som deler en slik myte om felles opphav. Det er ofte ikke relevant hvorvidt myten er sann eller ikke, noen ganger kan flere konkurrerende myter eksistere samtidig, det som er vesentlig er følelsen av å være en distinkt nasjonal gruppe som er forskjellig fra gruppene rundt (Connor 1992:48).

Overbevisninger om en gruppes separate opphav og utvikling, uttrykt i nasjonen, vil derfor stort sett være basert på intuisjon og vil ofte ikke ha basis i virkeligheten (Anderson 1983, Connor 1992, Gellner 1983, Hobsbawn 1990, og Smith 1991, med flere). En slik intuitive overbevisning om felles opphav er et av de viktigste elementene i det som kalles etnonasjonal identitet (Connor 1992:53).

Den moderne måten å bruke begrepet nasjon på refererer til en gruppe mennesker med en felles kollektiv identitet, felles kultur, økonomi og politisk system. I tillegg er nasjonen hovedfokuset for lojalitet og solidaritet i den moderne verden (Anderson 1983, Hobsbawn 1990, Gellner 1983, Smith 1991). Nasjonen er også ment å være det samlende elementet som holder moderne stater sammen internt (Lindholm 1993:3), og legitimerer disse. Oppfatningen av nasjonen som en idé, som en vilje til solidaritet og en kulturell felleskap, er eksplisitt i Webers forståelse av nasjonen (Østerud 1991). Nasjonen kan også forstås som et forestilt politisk felleskap, fordi man, på tross av faktisk ulikhet og utbytting innad i nasjonen, ser på den som et dypt og horisontalt brorskap (Anderson 1983:16). For ideen om brorskap, på mange måter en så begrenset forestilling, er folk villige til å ofre sine liv (Anderson 1983). Kun de viktigste kulturelle trekkene blir brukt når en befolkning slutter opp om en nasjon. Nasjonen bekrefter derfor både politiske og kulturelle bånd, når den samler alle i et

politisk fellesskap som deler en historisk kultur og et fedreland (Smith 1986, 1991:14-15).

Den akademisk litteraturens definisjon av "nasjonen" er ofte basert på både objektive og subjektive kriterier. De objektive kriteriene har vært enkeltfaktorer som språk, religion, etnisitet eller på en kombinasjon av språk, felles territorium, felles historie, kulturelle trekk etc. (såkalt *a priori* objektivisme). Selv om de objektive kriteriene varierer, er språk som regel en av de viktigste. Subjektive kriterier derimot definerer nasjonen gjennom medlemmenes egen oppfatning av det å tilhøre en nasjon. Med andre ord er en bevissthet, eller et valg, grunnlaget for en persons nasjonalitet (en såkalt *a posteriori* slutning) (Hobsbawn 1990:5-8). Webers forståelse av nasjonen inkluderer både subjektive og objektive kriterier, når han refererer til nasjonen som en vilje til solidaritet og kulturelt fellesskap. For Weber nevner blant annet et felles språk som en essensiell faktor i jakten på viljen til å skape et "samfunn" mellom folk i en nasjon (Weber 1958). Men ingen av disse kriteriene alene eller satt sammen kan sies å være gyldige for alle nasjoner.

En myte om et felles opphav definerer en nasjon, men denne myten sammenfaller sjelden med historikernes versjon av dette opphavet, med mindre det er de nasjonale historikerne man snakker med. Gellner sier at alle nasjoner til en viss grad er konstruerte. Noen ganger på bakgrunn av en eksisterende tradisjon og etnisk fellesskap, andre ganger som rene konstruksjoner. Hovedpoenget er at det er overbevisningen om en nasjons etniske renhet som er viktig, ikke de faktiske forhold (Anderson 1983, Connor 1992, Gellner 1983, Hobsbawn 1990). Hugh Seton Watson fanger et essensielt aspekt ved nasjonenes tilfeldige natur når han skriver at det eneste han har funnet ut om nasjoner er at de eksisterer hvis et tilstrekkelig antall mennesker sier at de tilhører en, og oppfører seg som om de tilhørte en (1977:5). Benedict Anderson definerer nasjonen på en lignende måte, når han sier at nasjonen er et forestilt fellesskap (1983:15-16).

Stat og nasjon er problematiske begreper som ofte blir blandet sammen. Denne sammenblandingen kommer tydelig frem i forbindelse med FN-charteret. Her er

medlemmene definert som nasjoner, på tross av at FN i praksis består av stater. Sammenblandingen dekker over noen av de underliggende problemene i forholdet mellom stat og nasjon, og illustrerer noe av vanskelighetene i legitimeringen av moderne stater.

4.1.5 Om å skille mellom nasjon og etnisk gruppe

Flere av nåtidens nasjonalismeteorikere, innenfor den rådende engelskspråklige teoritradisjonen, deler synet på nasjonen som konstruksjon (Anderson (1983), Armstrong (1982), Gellner (1983), Hobsbawn (1990), og Smith (1986, 1991)). På tross av varierende perspektiver og tilnærminger ser alle disse på nasjonen som et moderne fenomen og en sosial konstruksjon, og ikke noe primordiale og naturlig. Gellner og Hobsbawn er de to mest aktive kritikerne av den primordiale teoritradisjonen, og Anderson følger opp med å introdusere nasjonen som det å føle seg som en del av et felleskap - et forestilt felleskap. Armstrong og Smith mener derimot at nasjonenes opphav kan føres tilbake til pre-moderne etniske identiteter (*ethnien*, det franske uttrykket for etnisk felleskap).

Smith har en bred forståelse av nasjonen, når han definerer den som "et navngitt felleskap basert på historie og kultur" mer spesifikt "en navngitt gruppering av mennesker som deler ett historisk territorium, har felles myter og historiske minner, en massekultur (felles utdanningssystem), en felles økonomi og felles rettigheter og plikter for alle medlemmer (Smith 1989:340, 1991:14). Smith sier også at nasjonalister kan finne opp tradisjoner, men er det vanskelig å få gehør for disse i befolkningen hvis de ikke har grunnlag i en allerede eksisterende etnisk gruppe. Når han fokuserer på *ethnien* og samtidig understreker et aspekt av kontinuitet i sosial organisering (sosial organisering og kulturell integrasjon), utfordrer han det syn på nasjonalisme som blant andre assosieres med Gellner og Hobsbawn (Smith 1994b). Hvis opphavet til nasjoner kan føres tilbake til pre-moderne etniske grupperinger er det relevant å spørre seg hvordan disse skiller seg fra nasjoner. Litteraturen som omhandler nasjoner og etniske grupperinger viser stor grad av sammenfall mellom

disse to begrepene. Er det mulig å skille mellom de to, eller er de i stor grad sammenfallende? Selv om Smith argumenterer for at de ikke er sammenfallende, har empiriske tilfeller vist at skillet mellom de to har blitt mer og mer uklart. Hvis etnisk gruppe og nasjon ikke er det samme, hvordan skiller de seg fra hverandre?

En etnisk gruppe kan forstås som en kulturbærende enhet (Barth 1969:12), en felleskap av historisk kultur med en følelse av en felles identitet (Smith 1989:340). Navngitte etniske grupperinger har til felles myter om felles opphav, felles minner, kultur og solidaritet, og en assosiasjon med et hjemland. Slike grupper kan bli funnet i både de eldre tider og i middelalderen i flere deler av verden (Smith 1989:340) Smith definerer etniske grupperinger som befolkninger med: et kollektivt virkelig navn, en myte om felles opphav, delte historiske minner, en eller flere differensierende elementer av felles kultur, tilknytning til et spesifikt "hjemland" og en følelse av solidaritet i betydelige deler av befolkningen (1991:21).

Selv om nasjoner krever et innslag av etniske elementer mangler de etniske grupperingene flere av attributtene som er karakteristiske for nasjonen. De trenger ikke å være bosatt i sitt territorielle "hjemland", kulturen trenger ikke å være offentlig og tilgjengelig for alle medlemmer. de trenger ikke, og ofte har de ikke, en felles arbeidsdeling og økonomisk felleskap. Heller ikke felles juridiske koder og felles rettigheter og plikter er nødvendige forutsetninger (Smith 1991:40, Gellner 1983). Selv om attributtene til både nasjoner og etniske grupper er produkter av spesielle sosiale og historiske forutsetninger, legger Smiths fortolkning vekt på at nasjoner bygges på etniske kjerner og etniske minoriteter.

Dette impliserer at etniske felleskap kan sees som potensielle nasjoner gitt en bestemt kontekstuell utvikling (Gellner 1983). En etnisk gruppe kontrollerer ikke noen stat men det gjør en nasjon. Siden de er resultater av dynamiske prosesser akkurat som stater og nasjoner, er også *ethniene* karakterisert av etniske grenser og formbarheten til medlemmenes kulturelle identitet (Smith 1991:24; Barth 1969:15). I tillegg er etniske grupper formet av sin relasjon til andre grupperinger, og selv om det kulturelle innholdet forandres, så kan grensene opprettholdes. Dette siste punktet er for øvrig

ikke uforanderlig, også grensene kan forandres (Barth 1969:15). Ethnies er derfor ikke konstituert av fysisk opphav men av delte minner og en kollektiv skjebne. Med andre ord linjer av kulturelle sammenslutninger med bakgrunn i distinkte myter, minner, symboler og verdier gitt av en bestemt kulturell enhet i befolkningen, og av grensene som er nevnt ovenfor (Smith 1991:29), Barth 1969). Selv om den senere tids utvikling i Øst-Europa har bidratt til å gjøre disse definisjonene mindre klare, har deres spesielle forhold til staten hatt et kriterium i skillet mellom en nasjon og en etnisk stat. En nasjon er en gruppe som kjemper for en egen stat, mens en etnisk gruppe opererer innenfor statens strukturer uten at de søker opprettelse av en egen stat (Smith 1991).

Enten man ser på utviklingen av ethnier, byggingen av nasjoner, eller dannelsen av stater, er det elementer av transformasjon kombinert med en følelse av kontinuitet som er det viktigste når man skal forstå mekanismene som settes i spill i disse prosessene. Det vil si at ingen av fenomenene er stillestående, men involverer et komplekst sett av prosesser i både tid og rom. De forskjellige modusene av sosial organisering er lettere å avgrense og skille i en begrepsavklaring enn i det virkelige livet.

4.1.6 Nasjonalisme

”Nasjonalisme er ikke bare en dyp følelsesmessig trang, det er også en politisk doktrine og en bevegelse” (Smith 1994: 11). Dette understrekes i Gellners definisjon: ”nasjonalisme er først og fremst et prinsipp som hevder at den politiske og den nasjonale enheten skal være sammenfallende” (Gellner 1983:1). Slik fungerer det som et ”legitimeringsprinsipp av den moderne statens politikk” (Smith 1994a:12) og gjør det nasjonen til målet for all politisk kamp” (Smith 1991:18). Med andre ord kan man si at nasjonalisme er ”det viktigste legitimeringsprinsippet i politikk og statsbygging i dagens samfunn” (Smith 1986: 129). Anthony Smiths tolkning av nasjonalisme er mer inkluderende enn Gellners, når han definerer nasjonalismen som en ideologisk bevegelse som søker å oppnå og opprettholde selvstyre på vegne av en gruppe, der noen av medlemmene ser på gruppen som en faktisk eller potensiell nasjon i likhet

med andre nasjoner (Smith 1991:73). Nasjonalisme er også, slik det er definert av John Plamenatz, en reaksjon hos folk som føler seg kulturelt mindreverdige (Plamenatz 1976:27).

Nasjonalisme er et komplekst fenomen, som antar forskjellige former i forskjellige sosio-historiske kontekster. Nasjonalisme kan best forstås som en sammensetning av alle de forskjellige dimensjonene som er presentert ovenfor, en politisk doktrine, en ideologisk bevegelse og en kulturell reaksjon. Den har både med rasjonell politikk og irrasjonelle sosiale krefter å gjøre, og oftest er den et kompromiss mellom alle tre: ideologi, politisk bevegelse, og kulturell reaksjon (Smith 1994a)

Nasjonalismens ideologi er grunnlagt på det nasjonale prinsipp. De to viktigste komponentene er nasjonens krav om å være den eneste basisen for en suveren stat og den viktigste kilden for statlig autoritet, og at verden er og skal være delt inn i nasjoner. Det er dette prinsippet om forholdet mellom stat og nasjon som ligger til grunn for alle etniske og nasjonale konflikter. Selv om nasjonalisme bare er et av mange levedyktige politiske organiseringsprinsipper, er det kanskje et av de mest effektive.

Det å kreve selvbestemmelse og legitimt styre ved å referere til folket i et land, gjør at ideen om nasjonen fremdeles er sentral i de fleste forsøk på å legitimere politiske enheter (Calhoun 1993:211-212).

4.2 Nasjonene som sosiale konstruksjoner

Det finnes i nasjonalismelitteraturen to motstridende tolkninger av begrepet nasjon. Den ene av disse kan kalles det modernistiske synet, og den andre det primordiale (Smith 1991).

Det modernistiske synet er basert på en tanke om nasjonen som en abstraksjon, og tolker nasjonen først og fremst som en konstruksjon, en elitekonstruksjon. I følge dette synet er etnisitet instrumentell og situasjonell (Smith 1991). Nasjonen er sett som en abstraksjon – noe nasjonalister og eliter har konstruert for å utøve en funksjon

i samfunnet. De inneholder bare idealer, eller bare legitimeringer og politiske argumenter (Smith 1989:341). Den moderne staten er som tidligere nevnt den første statsdannelsen med et behov for en abstrakt legitimering, og nasjonen er konstruert for å fylle dette behovet (Anderson 1983; Gellner 1983; Hobsbawm 1990, Smith 1991).

Det primordiale synet ser derimot på nasjonens naturlige og permanente karakter. Nasjoner fremstilles som virkelige, og deres etniske tilhørighet vurderes som en naturlig kvalitet. ”Nasjonale følelser er ikke noen konstruksjon den har en virkelig og observerbar basis i massen”. Ved dens røtter er følelsen av slektskap, av den utvidede familien, noe som skiller nasjonalfølelsen fra alle andre grupperelaterte følelser (Smith 1989:341 Connor 1994).

De fleste forskere innenfor den rådende engelskspråklige teoritradisjonen forstår nasjonalisme som et moderne fenomen knyttet til en bestemt epoke av europeisk historie. Forskjellige syn eksisterer derimot vedrørende den moderne statens fødsel. Selv om det finnes bred enighet om at nasjonen ikke er noe naturlig, evig og gitt, men et sosialt konstruert fenomen, finnes det forskjeller i hva de anser som årsakene til at nasjoner blir konstruert. Dette gjelder både basisen for og med hvilke midler de er konstruert (Smith 1994b). De overordnende teoriene til Gellner (1983) legger vekt på industrialismens funksjonell forutsetninger, Anderson (1983) fokuserer på boktrykkerkunsten og kapitalismen, og Anthony Smith understreker sosiale grupperingers handlinger og deres aktive rolle i historiens skapelse.

Også forskjeller i hvordan man forstår modernitet, og spørsmål knyttet til kontinuitet og diskontinuitet – om enn noe mer diffust – skiller mellom disse forskerne. For eksempel fokuserer Smith (1986) og Armstrong (1982) på kontinuitet med premoderne identiteter, mens andre forskere som Gellner (1983) og Anderson (1983) ser moderniteten som et brudd. Ifølge Smith og Armstrong er nasjonene noe som vokste frem på 1700-tallet men de ble bygget på allerede eksisterende kulturer altså på premoderne etniske kjerner eller *ethnien* (Smith 1986; 1991, Armstrong 1982). Smith hevder at statens etniske kjerne ofte former statens grenser, da det ofte er på

bakgrunn av slike grenser at stater samler seg og blir til nasjoner. Fordi ethnier per definisjon er assosiert med et gitt territorium, og ikke sjelden et utvalgt folk med et hellig hjemland, er de antatte grensene til en nasjon i stor grad bestemt av mytene og minnene til det dominerende *ethniet*. Dette ethnet inneholder et grunnleggingsdokument, en myte om en gullalder og territorielle krav som er knyttet til dette, eller etniske titulære handlinger (Smith 1991:39). Nasjoner er mer enn følelsen av et felleskap; de er også viktige for opprettholdelsen og reproduksjonen av sosiale forhold på det lokale planet.

Det som binder de påfølgende generasjonene sammen er myter, minner, verdien av kollektiv kulturell identitet og makt. Smith understreker at identitet blir mobilisert og politisert av bestemte individer. Individer skaper forandring, ikke faktorer som teknologi, eller forandringer i selve statsinstitusjonene (Breuilly 1985). Politisering som en sentral forklarende faktor bygger på en slik forståelse.

Økonomisk tilbakegang, politisk ustabilitet og sosial forandring har karakterisert Sentral- og Øst-Europa på 1990-tallet. Oppblomstringen av nasjonalisme i dette området har belyst den nåværende tendensen til en etnifisering av internasjonal politikk og en politisering av etnisk identitet. Dette er emner som har blitt aktuelle både for stater og for individer (Lindholm 1993, Keith & Pile 1993). Disse tendensene opprettholder og forsterker grensene mellom oss og dem, og som en følge av dette skapes eksklusive identiteter.

Siden politiseringen av identitet har vokst frem som en måte å oppnå makt og dominans, blir identitet stadig viktigere i dagens samfunn, og er et viktig tema for forskning. Relasjonen mellom nasjonal identitet og statsborgerskap må også undersøkes nærmere, siden disse ofte blir blandet sammen. For å kunne forstå dynamikken og kompleksiteten i identiteter må vi forstå hvordan disse dannes både individuelt og kollektivt.

Identitet er ikke noe som er gitt en gang for alle ved fødselen. I tillegg til ens egne orienteringer og definisjoner av seg selv, har også hvordan man dømmer andre betydning for identiteten (Dubar 1991:7, Giddens 1991). Sagt med andre ord er ikke

engang identitet på det personlige plan internt i forhold til personen, konstruksjonen av identitet på det individuelle plan er derfor nødvendigvis bundet sammen med identitetskonstruksjon på det kollektive planet (Calhoun 1991:52). Identitet kan derfor forstås som et resultat av flere forskjellige sosialiseringprosesser (Dubar 1991:7, Giddens 1991). Dette viser at identitet ikke er noe mer enn en relativt stabil konstruksjon i en prosess av sosial aktivitet. Identiteter er derfor konstituert av sosiale prosesser på forskjellige nivåer, det individuelle, det lokale, det nasjonale, og det overnasjonale (Smith 1991).

I bunn og grunn er identiteter født ut av "*the social practices of everyday life*", i en konstant prosess av konstruksjon, rekonstruksjon og forandring. De blir i stor grad konstruert som et svar på politiske og sosiale forandringer, og menneskets behov for å definere seg selv som medlem av en gruppe. Selv om det faktiske innholdet i identiteten kan komme til å forandre seg over tid, vil distinksjonen eller grensen mellom oss og dem fortsette å eksistere (Barth 1969). Selv om identitet eksisterer i forkant av, og legger grunnlaget for, sosial og politisk kamp, er det også gjennom denne kampen at identiteter blir formet (Calhoun 1991:52).

Et spesielt trekk ved moderne og postmoderne samfunn er at folk ofte har flere identiteter, med tilslutninger som kan være selvmotsigende, men som ikke nødvendigvis er gjensidig utelukkende. Disse tilslutningene er ofte ordnet hierarkisk, og er situasjonsbetinget. Det vil si at de bestemmes av sosialterritoriell og historisk kontekst. Identitetene og de sosiale rollene inkluderer både familiemedlemskap, yrke, religion, sosial eller politisk tilslutning, territorium eller kjønn (Dubar 1991:7). Selv om valget av medlemskap i en nasjon eller nasjonalitet bare er en av flere muligheter, kan man ikke avstå fra å gjøre dette valget. Det å velge nasjonalitet er en politisk og administrativ plikt som blir tvunget på oss "fordi vi lever i stater som gir oss pass eller stiller oss spørsmål om hvilket språk vi snakker i folketellinger" (Hobsbawn 1990:8).

Følelsen av kontinuitet er et av de viktigste elementene både for individuelle og kollektive identiteter, så vel som for identiteter på alle nivåer. Overlevelsen av grupper er i stor grad avhengig av lojaliteten medlemmene i gruppen føler ovenfor

gruppen. For å kunne føle lojalitet må medlemmene kunne identifisere seg med gruppen (Gellner:138). På den annen side vil mobiliseringen av lojalitetsfølelser føre til en forandring i identitetene.

4.2.1 De forskjellige nasjonsbegrepene

Forskjellige nasjonalistiske ideologier anvender to kategorier av begrepet nasjon, som har sitt opphav i to forskjellige grener av filosofien og to forskjellige virkelighetsoppfatninger (Plamenatz 1976, Smith 1991). Disse to forskjellige forståelsene av nasjon som et etnisk kulturelt nasjonsbegrep, og et territorielt borgerettslig nasjonsbegrep, kan sees som resultatet av forskjellige utviklingstrekk i henholdsvis øst og Vest-Europa (Anderson 1983, Smith 1986, Tilly 1990). Etnisk tilhørighet og kultur er bindemiddel i det første, og territorium som basis for medlemskap og borgerskap er bindemidlet i det andre nasjonsbegrepet. Begge er politiske organiseringsprinsipper som avgrenser medlemskapet i forhold til hvem som er medlemmer og hvem som ikke er det. Doktrinen kan sees som rasjonell, fordi den spesifiserer hvordan en gruppe skal forholde seg til andre grupper. Mobilisering av begge disse identitetene gir grunnlaget for identitetspolitikk.

Disse to nasjonsbegrepene kan forstås som idealtyper. Alle nasjoner er en kombinasjon av de to begrepene, fordi nasjoner og nasjonalisme kommer av både hvem vi er (kulturell, etnisk) og hvor vi kommer fra (territorium/borgerskap). Ifølge Coakley, har etnisk tilknytning og territorium blitt anerkjent som kilder til identifikasjon (1993:1). Selv om forbindelsen mellom etnisk tilknytning og territorium er veletablert (om enn vanskelig å identifisere helt konkret,) har ikke tilstrekkelig oppmerksomhet vært rettet mot prosessene som knytter identitet til territorium og vår rolle i dannelsen av identitet. I hvilken grad den ene eller den andre dimensjonen - etnisk tilhørighet eller territorium - legger basisen for nasjonen, varierer også fra en kontekst til en annen, og den kan forandre seg over tid. I konfliktsituasjoner virker det som om begge komponentene blir brukt for å oppnå nasjonalt samhold, og det kan være vanskelig å se hvilken av disse som har mest vekt.

Nasjonen som et territorielt/borgerrettslig felleskap

Den territorielt/borgerrettslige ideen om nasjonen er en rasjonell måte å definere et felleskap på. Den har sin bakgrunn i den Franske revolusjonens begrep *Patrie* og i blant annet Rosseau og John Stuart Mills forfatterskap. Det franske nasjonsbegrepet har som utgangspunkt at tankene omkring brorskap og likhet utviklet seg sammen med et ”politisk” nasjonsbegrep, som var knyttet til territoriell integritet og likhet definert i lovs form (mellom innbyggerne).

I dette perspektivet er det en territorielt definert stat – et definert geografisk område – som klart markerer skillet mellom ”oss” og ”dem”, og grunnen som nasjonen blir bygget på. Nasjonen er et felleskap som er basert på lover og juridiske institusjoner med rettigheter og plikter som ikke er knyttet til etnisk opphav. Den er forstått som en frivillig sammenslutning – eksemplifisert gjennom Renans uttalelse om nasjonen som en daglig folkeavstemning (Renan 1882 i Østerud 1996). Territoriet og loven er de viktigste elementene som definerer medlemskapet i nasjonen. Forståelsen av nasjonen bygger på at man har en nasjonal integrasjonsprosess som kan dateres tilbake til for 200 år siden, da befolkningen i periferien blir mer og mer assosiert med sentrums kulturelle sfære gjennom et sentralisert statsapparat. Nasjonale elementer blir funnet opp, eller lånt fra fortiden og forandret til det ugjenkjennelige (Gellner 1983:49, 56). Nasjonen kan sees på som et abstrakt felleskap, basert på en følelse av samhörighet med en stor definert gruppe mennesker man verken kjenner eller kommer til å bli kjent med – et forestilt felleskap (Anderson 1983).

I sosialiseringssprosessene som er knyttet til nasjonens konstruksjon, blir ideer som brorskap og felles kultur brukt for å skape en følelse av lojalitet og solidaritet. Gjennom politisk deltakelse, utvikler individene en identifikasjon med staten og en følelse av solidaritet med sine borgere. Dette er grunnen til at territorielt definerte stater trenger et sett av symboler som utgjør en felles kultur som holder samfunnet sammen og bidrar til utviklingen av en felles identitet (Smith 1986:136)

Nasjonen som et etnisk/kulturelt felleskap

Den etnisk/kulturelle ideen om nasjonen har sitt opphav i blant annet forfatterskapene til de to tyske romantikerne Herder og Fichte, og begrepene *blot und volk*. Nasjonen er her forstått som en naturlig livsform, på linje med andre livsformer, og den har sine røtter i språk og kultur. Her gjør man antagelsen om at nasjonens eksistens som noe organisk og mystisk som i utgangspunktet er uavhengig av statsdannelsen.

Ifølge Herder blir folk bundet sammen gjennom etnisk identitet, *Geist eines Volkes*. Alle folk og hver nasjonal kultur er formet av en spesiell nasjonal ånd og nasjonal karakter, og derfor har hver nasjon sine spesielle kjennetegn. Nasjonen blir slik forstått som et autentisk primordialt samfunn, et *ethnie*, som er naturlig og ikke oppfunnet.

Fokus er på slektsforskning, fedreland, språk og tradisjon. En må være født i fellesskapet for å kunne regne seg som medlem av det. Myter om opphav og fedreland – *blot und boden* – er viktige for etnisk identifikasjon, og trykket legges på horisontale bånd av medlemskap basert på blodsbånd. Følelsen av felleskap og solidaritet er basert på at man har en følelse av en felles kultur som er spesifikk for dette folket, og en populærkultur som uttrykker fedrelandets ånd, som holder folket sammen samtidig som det ekskluderer andre.

Motstridende eller komplementære nasjonsbegreper?

I begge disse idealtypiske nasjonsbegrepene – territoriell/borgerrettslig og etnisk/kulturell – blir nasjonale krav satt frem av landets elite (politiske ledere og intellektuelle), og legitimert gjennom fokus på folkets vilje og nasjonens selvbestemmelsesrett.

I Sentral- og Øst-Europa er stat/statsstyre, og nasjon/nasjonalitet, atskilte begreper. Statsstyre og organisering er knyttet til statsborgerskap, nasjonalitet er derimot knyttet til etnisk tilhørighet uten sammenheng med statsborgerskap. Nasjonen er en historisk størrelse: den er ”naturlig” og primordial. Nasjonalisme i denne betydning henter sitt tankegods fra de tyske nasjonalromantikerne og teorier som sier at nasjonene har røtter i gamle etniske identiteter. De viktigste karakteristikkene i en nasjon er først og

fremst språk og den kulturen som er knyttet til dette. En slik forståelse av nasjonen går imot et syn på nasjonen som en sammenslutning av borgere som nyter de samme rettigheter og plikter som individer – territoriell nasjonalisme.

Det er viktig å huske at gitte ”nasjoner” vil vise forskjellige etniske og territoriale komponenter i forskjellig styrke på bestemte tidspunkt i deres historie (Smith 1986:149). Akkurat som at nasjoner i Vest-Europa, med vekt på den territoriale modellen i sin statsdannelse, senere kunne gå over til mer etnisk relaterte former for sosial integrasjon, kan nasjoner som ble dannet i øst med fokus på en etnisk dimensjon senere bevege seg mot en mer territoriell og borgerrettslig tankegang. Men dette forutsetter stabile grenser og kanskje etnisk homogenitet innenfor et gitt territorium.

4.2.2 Territorium som et summerende symbol

Territoriets symbolske verdi er ikke en implisitt karakteristikk ved selve territoriet, noe som er gitt, men noe vi tillegger det. Derfor er det meningsløst å snakke om territorium uten å ta politikk med i betraktningen. Territoriets symbolske verdi er politisk, akkurat som bygninger, monumenter, institusjoner, myter, ritualer og tradisjoner er fylt med symbolsk verdi, politisk i sitt innhold.

Territorium blir tilskrevet et utstrakt symbolsk innhold av individer som føler seg som medlem av dette spesielle fellesskapet – nasjonen – og av de som føler seg utenfor. Det politiske budskapet til spesifikke territorier definert av en fast avgrensning, er i store trekk kontroll, eierskap, og en avgrensning mellom ”oss” og ”de andre”. Monica Duffy Toft (2003 s.1) snakker om at uansett hvor ufruktbart og ubeboelig det kan synes, er ikke et territorium verdiløst hvis det defineres som et hjemland. Dette fordi territoriet samtidig er et delelig kvantifiserbart objekt og et udelelig romantisk objekt (Ibid:1).

4.2.3 Nasjonal selvbestemmelsesrett

Ideen om nasjonal selvbestemmelsesrett er sentral i nasjonalismens doktrine. Denne ideen oppstod i oppgjøret etter første verdenskrig, og var sentral i forhandlingene ledet av den amerikanske presidenten Woodrow Wilson. Den var også viktig for oppdelingen av de to store østlige imperiene Habsburg og det ottomanske riket. Dette var et prinsipp som ble godtatt og satt ut i livet i disse forhandlingene. Stalin og Lenin aksepterte også dette som et legitimt prinsipp for statsdannelse, og det ble inkorporert både i grunnleggingsdokumentet til nasjonsforbundet og i FN-charteret. Retten til selvbestemmelse ble først brukt i internasjonale relasjoner gjennom Woodrow Wilsons 14 punkter i januar 1918, hvor han forsøkte å lage en ordning for varig fred i Europa etter første verdenskrig (Wikipedia).

4.2.4 Politisering av etnisk identitet gjennom spredning av den nasjonalistiske diskurs

Politiske eliter bruker den nasjonale diskurs til å mobilisere befolkningen, men de er begrenset av bestemte kulturelle koder definert i forhold til deres respektive ethnier (Smith 1991). Konstruktivister og instrumentalister forklarer årsaken til at etniske grupper går til krig mot andre er at disse gruppene opprettholder (og er definert) av diskurser som gjør dem disponert for ekspansiv politikk og vold mot andre etniske grupper (Fearon og Laitin), mens andre nasjonale diskurser ikke har dette potensialet. Det handler her om å spre en bestemt forståelse av nasjonen og eventuelle statsdannelser som nasjonen skal være en del av. Den nasjonalistiske diskursen er bare et av flere forsøk på å fremstille ideen om nasjonen som et sammenhengende narrativ av nasjonal fremgang, slektskap, og primordialitet. Nasjonalistisk diskurs kan identifiseres for eksempel gjennom språk og retorikk som blir brukt når man snakker om nasjonens evolusjonære narrativ av historisk kontinuitet, hvor meninger og symboler tillagt nasjonen blir konstruert gjennom dissemineringen av denne diskursen (Bhabha 1990, Smith 1991).

Diskurser omkring nasjonen som politisk idé fokuserer for eksempel på makten som hver enkelt nasjon kontrollerer innenfor sin egen maktsfære. Diskurser som tar for seg den kulturelle ideen om nasjonen, referer ofte til gruppesolidaritet gjennom bruk av myter om felles opphav, seremonielle tilstelninger, delte historiske minner osv. På denne måten er nasjonal identitet ofte ”introdusert gjennom godt etablerte narrativer om opphavet, den kontinuerlige eksistensen og de historiske synsfeltene til det folket som det dreier seg om” (Smith 1991). Å snakke om nasjonen som et narrativ legger vekt på politisk makt og kulturell autoritet, og konstituerer en av de største strukturene av ideologisk ambivalens i kulturelle representasjoner av modernitet (Bhabha 1990). Nasjonalistisk diskurs er lett å skille fra andre typer diskurs delvis fordi den trekker veldig på landidentitet, spesielt den identitet i form av den organiske nasjonen. I nasjonalistbevegelsene på 1800-tallet, spilte bondemytologien som drar veksler på landet, som en kilde til tilhørighet og som en kilde til kontinuitet med fortiden, en sentral rolle (Hroch 1985:151-152, Smith 1991). Det er spesielt dette aspektet ved nasjonalisme som er viktig i et diskursperspektiv.

Nasjonalismen vinner folkelig støtte og viser legitimitet på det politiske plan ved å bruke denne typen retorikk. Ideen om en organisk nasjon som er basert på en tanke om et forhold mellom landet, eller jorden, og folket, slik det gir seg uttrykk i fedrelandsmetaforen og mor-barn metaforen. Den første av disse gjør seg gjeldende i sentral- og østeuropeisk ideologi, den andre viser seg i nasjonalistbevegelser blant innfødte i Latin-Amerika og på Stillehavsoyene (Harris 1994). Derfor er det, på tross av at færre folk livnærer seg ved landbruk i dag, nettopp dette bildespråket fra 1800-tallet som blir brukt i dagens nasjonalistiske bevegelser. Selv i regioner der prosentandelen som lever av landbruk er relativt lav, og relasjonen mellom folket og jorda har blitt brutt og atskilt, er det nettopp denne retorikken som tar for seg tilhørighet og kontinuitet som er legitimeringsbasis.

Denne egenskapen ved nasjonal ideologi, er et annet spesielt trekk ved den nasjonalistiske diskursen. Ifølge Ernest Renan, en fransk historiker som skrev på 1800-tallet, trenger en nasjon like mye å glemme som å huske. Under en forelesning han ga ved Sorbonne universitetet er han blitt sitert å ha sagt: Mytene, symbolene og

minnene som blir brukt i nasjonalistisk diskurs, dekker alltid over oppbrudd og dårlig samhold, en følge av moderniteten.

Nasjonalismens prinsipp, som binder en kultur og en stat sammen, fører nødvendigvis til en rekonstituering av individenes identiteter, enten med tanke på nasjonalitet eller statsborgerskap. Siden den politiske dimensjonen nødvendigvis er knyttet sammen med den kulturelle når den nasjonale identiteten skapes, kan vi snakke om en politisering av kulturell identitet. Kulturelle identiteter pleier å ta form av stater når de blir organisert politisk (Knudsen 1995).

Dette paradokset kan sees som en konsekvens av den moderne verden, der veksten av nasjonal bevissthet faller sammen med fremveksten av den moderne staten (Knudsen 1993, Anderson 1983, Kedourie 1991). En må allikevel ha i bakhodet at kulturelle enheter ikke er fikserte enheter: de er flytende og foranderlige, og har blitt utviklet gjennom interaksjonen mellom forskjellige kulturelle felleskap og forskjellige sfærer – kulturelle, økonomiske og politiske. Politiseringsprosessen, som drar veksler på, eller er grunnlagt i, eksisterende kulturelle felleskap, er hva som har skapt nasjoner slik vi kjenner dem i dag - så vel som andre skiller vårt samfunn baserer seg på. Slike skiller (f.eks. Øst- og Vest-Europa, Nord- og Sør-Europa), har begge en abstrakt og en konkret beskaffenhet, de har i seg distinkte nasjonale og regionale tradisjoner, ofte konstruert på basis av geografi, religiøs tilknytning eller generaliseringer omkring atferdsmønstre, som blir identifisert som kultur. Politisk aktivitet og innsats er en kontinuerlig prosess hvor vi skaper og gjenskaper oss selv, og oss selv i forhold til andre. Identitetspolitikk handler altså om dekonstruksjon og rekonstruksjon av identiteter for å kunne stå imot og underminere dominante mytologier og maktstrukturer (Bondi 1993:96). I dagens verden er nasjonalisme fremdeles en av de mest innflytelsesrike måtene å snakke om identitet på.

4.2.5 Hvilke påstander følger av denne teorien

Jeg skal i min analyse av Memorandumet konsentrere meg om to punkter fremsatt av teorien om nasjonalisme som maktspill:

- Politiske eliter mobiliserer på en etnisk nasjonalisme og forstyrrer på den måten delikate balansen i den Jugoslaviske føderasjonen, og den serbiske nasjonalismen fører til mobilisering av nasjonalisme i de andre republikkene.
- Den intellektuelle eliten konstruerer i Memorandumet en nasjonalisme som bevisst bryter ned den jugoslaviske statens legitimeringsidé og har til hensikt å mobilisere den serbiske befolkningen til støtte for en etnisk definert serbisk nasjonalistisk ideologi, som søker en egen serbiskdominert statsdannelse.

4.3 Institusjonalisme og nasjonal mobilisering

4.3.1 Innledning

Ny-institusjonalisme er en retning som legger vekt på den kausale rollen til politiske institusjoner (Roeder 1993). Institusjoner er regler som regulerer atferdsroller og forholdet imellom disse rollene. Disse reglene er effektive i formingen av politiske valg og i formingen av konsekvensene som disse valgene får (Ibid:8). Ny-institusjonalisme søker opphavet til faste mønstre av menneskelig aktivitet i reglene som begrenser denne aktiviteten (Ibid:8). Når man forutsier? en aktørs politiske ståsted, vil derfor oppmerksomheten være på de begrensninger som ligger i de reglene som definerer en rolle. Det er en del filosofiske problemer knyttet til rasjonalitetsprinsippet, men rasjonalitetspremisset er minst i konflikt med den empiriske virkeligheten når man bruker den på politiske eliter slik som de på toppen av det Jugoslaviske kommunistparitet (Ibid). Dette er problemer som også knytter seg til det andre teoretiske perspektivet ovenfor, som også gjør tar som utgangspunkt et rasjonell-aktør-perspektiv.

Det institusjonelle perspektivet hevder som sagt at institusjonelle strukturer legger føringer på hvilke valg politiske eliter kan gjøre. De mener også at institusjoner er ”sticky”, noe som betyr at i overgangen mellom forskjellige politiske systemer vil de institusjonelle strukturene henge igjen og påvirke den politiske utviklingen videre (Crawford 1998). Mulighetene for overgangen til demokratiske styreformer er derfor til en viss grad styrt av organiseringen til det foregående regimet. Mye av dette perspektivet, som kan kalles neo-institusjonalisme, er bygget rundt en kritikk av liberalistisk politisk teori, som ser spredningen av det liberale demokratiet som en ”kur for alt”. Hovedkritikken av dette perspektivet er at man i for liten grad tar hensyn til hvordan den institusjonelle arven fra tidligere regimer påvirker politiske utfall og det politiske systemets fremtidige utvikling (Ibid). Det teoretiske utgangspunktet for denne retningen innen statsvitenskap og politiske teori, er som sagt vekten på institusjoners påvirkning på menneskelig handling. Man sier at politiske aktører er rasjonelle, men at deres muligheter for handling styres av incentiver og begrensninger som ligger i de politiske institusjonene. Politiske institusjoner er her forstått som både de formelle og de uformelle reglene som regulerer statsstyret.

Jeg skal konsentrere min fremstilling om de institusjonene som er sentrale i forhold til hvilke gruppeidentiteter som blir politisk relevante i Jugoslavia, og som på den måten la grunnlaget for nasjonalistiske mobilisering. Dette er i hovedsak institusjonene som regulerer deltagelse, medlemskap og ressursallokering. Jeg skal også kort ta for meg hvordan et fungerende sivilt samfunn kan være med på å gjøre andre gruppeidentiteter enn de kulturelle og nasjonale politisk relevante. De institusjonelle planleggerne kan styre retningen på politisk mobilisering i den retning som planleggerne ønsker (Ibid). Hvis nasjonalisme og identitetspolitikk er institusjonalisert i den kommunistiske staten, vil denne typen politisk mobilisering også prege den politiske utviklingen videre (Ibid). Hvis kamp om ressurser blir definert i forhold til etniske grupper og nasjoner, og ikke i forhold til andre typer av interessesammenslutninger vil slike konflikter også dominere staten i møtet med en eventuell demokratisering (Ibid).

4.3.2 Identitetspolitikk

Identitetspolitikk er politikk hvor politiske krav i forhold til deltagelse, ressursallokering og medlemskap i en stat, er knyttet opp mot grupperinger definert i kulturelle termer. Dette kan også gjelde andre kulturelt definerte grupper, ikke kun etniske (Crawford 1998). Kravene er politiske krav som ikke er knyttet til interessegrupperinger som for eksempel fagforening, klasse eller andre særinteresser som er uavhengig av partikulære kulturelle kriterier for medlemskap (Ibid). Når serberne ber om rettigheter i kraft av å være serbere er dette et utslag av identitetspolitikk basert på etniske kriterier.

Identitetspolitikkenes krav må anses som legitime av medlemmene til den kulturelle grupperingen, nasjonen. Dette legger begrensninger på hva slags krav politiske eliter kan fremme på vegne av nasjonen, hvis de ønsker støtte i befolkningen. Dette blir et viktig i oppgavens analyse av den serbiske nasjonale diskursen.

4.3.3 Institusjoner for deltagelse

I et fungerende demokrati er det flere institusjoner som regulerer politiske deltagelse, partisystemet er en av disse. I kommunistiske stater forholder dette seg annerledes fordi den politiske ledelsen ikke er demokratisk valgt via partisystemet, men dette betyr ikke at politisk deltagelse er fraværende. Den blir bare kontrollert og kanalisert på en annen måte. Roeder (1993) snakker her om at det politiske styret i kommunistiske stater er inndelt i forskjellige nivåer som står til ansvar til hverandre, og at dette ansvarsforholdet er definert i den kommunistiske statens konstitusjon. I Jugoslavia hadde man to hovednivåer, et føderalt nivå, og republikknivået, hvor representantene fra de forskjellige republikkene sto til ansvar for politiske eliten i de respektive republikkene. Dette gjorde at man måtte søke støtte i det som Roeder kaller selektoratet i den avgrensede politiske enheten for å beholde posisjoner og makt.

4.3.4 Autonomi som en kilde til konflikt

Desentralisering og tildeling av autonomi har vært ansett som en effektiv måte å minske etniske og nasjonale konflikter. Tanken er at man ved å gi nasjoner eller etniske grupper innenfor et område en grad av selvstyre, kan minske de potensielle konfliktene mellom statsmakten og disse gruppene. Tildeling av selvstyre er tenkt som en måte å gi de forskjellige gruppene en følelse av medbestemmelse, og institusjonalisere deres deltakelse i staten. Det er mange som mener at innenlandske institusjoner i perioden under Tito og i tiden rett etterpå, både skapte og opprettholdt stabilitet mellom de forskjellige etniske gruppene og nasjonalitetene i Jugoslavia (Woodward 1995 mfl). De som har denne oppfatningen mener at grunnlaget for oppløsningen av Jugoslavia, og konflikten som fulgte etterpå, finnes i at politiske eliter misbrukte nasjonalistisk retorikk og spredde frykt i befolkningen, og på denne måten underminerte institusjonene som kunne ha bidratt til å stabilisere de etniske relasjonene. Dette var et system som var opprettet slik at ikke noen enkelt nasjonalitet skulle kunne ta kontrollen over føderasjonen, slik som hadde vært tilfelle med den serbiske hegemonismen mellom de to verdenskrigene. Stabiliteten var avhengig av institusjonelle ordninger som forhindret Serbia i å utnytte sin posisjon som den største nasjonen i føderasjonen.

Når serbisk intellektuell elite og Milosevic begynte å mobilisere på et budskap om at serberne hadde blitt urettferdig behandlet innenfor den Jugoslaviske føderasjonen, skapte dette en frykt innenfor de andre republikkene og de mobiliserte også til støtte for en nasjonalistisk politikk. Susan L. Woodward (1995) mener at det var en dyp økonomisk krise, kombinert med Slovenias politikk for å løsrive seg fra den Jugoslaviske føderasjonen, kombinert med Serbias ønske om å gjenopprette en sterkere sentral med et sterkt Serbia som sin kjerne. Det er vanskelig å se Slovenias løsrivelse som årsak til krigen, men det er liten tvil om at dette skapte en presedens for de andre republikkene til å løsrive seg. Vanskeligheten når det gjelder dette er at nasjonen som legitim politisk enhet er grunnfestet i det internasjonale samfunnets rettsorden. Noe som betyr at med en gang en nasjon reiser seg og krever

selvbestemmelsesrett, blir dette ofte sett på som et legitimt krav. Problemene oppstår når forskjellige nasjoner lever sammen på det samme territoriet. Det er flere forskere som har pekt på at tildeling av autonomi snarere øker konfliktpotensialet, heller enn å minske det (Cornell 2002). Fordi nasjonen på denne måten blir aktivisert politisk, og aktivismen blir legitimert, noe som igjen fører til politisk institusjonalisering av nasjonen. I den Jugoslaviske konteksten førte denne politikken til en institusjonalisering av tilknytningen mellom de forskjellige nasjonalitetene og territorium, noe som var problematisk i forhold til at det innenfor de titulære republikkene befant seg andre nasjonaliteter.

4.3.5 Institusjoner for ressursallokering

Det føderale utviklingsfondet var en måte å fordele ressurser fra de sentrale myndighetene og til republikkene. Fondet ble ikke brukt til å allokere ressurser uavhengig av styret i de forskjellige republikkene, men ble fordelt til republikkene som i sin tur fordelte dem videre til de underutviklede områdene innenfor sin republikk (Allcock 2000). Dette førte til at ressurser ikke ble fordelt til alle områder som var underutviklede, men til republikker som relativt sett var mer underutviklede. Alt ble fordelt på republikknivå og ikke i forhold til en helhetsvurdering av behovet for støtte i Jugoslavia sett under ett. Andre typer av økonomisk støtte ble også kanalisert på republikknivå, og utover 1970- og 1980-tallet ble dette enda tydeligere, og den sentrale styringen ble svakere. Politiske entreprenører som kan tilby håndgripelige ressurser til sine respektive befolkninger er de som det er mest sannsynlig at vil oppnå støtte (Ibid).

4.3.6 Mangel på en felles Jugoslavisk legitimeringsidé uavhengig av kommunismen.

Selv om den Jugoslaviske staten kunne vært grunnlagt på en universell tanke om medlemskap, var det etniske kriterier som styrte både dannelsen og utviklingen av den

Jugoslaviske staten. Den universelle tankegangen som ligger i bunnen av den kommunistiske ideologien ble aldri satt ut i livet, noe som ga seg uttrykk i hvordan staten ble organisert. Vesna Pesic (2000) snakker her om forskjellige klassifiseringer av de etniske gruppene og nasjonalitetene som utgjorde den Jugoslaviske staten. Jasna-Dragovic-Soso (2002) snakker om et sammenbrudd i en felles forståelse av historien, og dermed et sammenbrudd i partisanmytens samlende funksjon. Dette gjorde det mulig for den nasjonale eliten å omfortolke hva som hadde skjedd i den andre verdenskrig, og få dette til å passe inn i den serbiske offermentaliteten (Ibid). I den økonomiske konteksten, med økonomisk krise og økt politisk avstand mellom den politiske eliten i de forskjellige republikkene, skapt rom for en altomfattende kritikk av det Jugoslaviske systemet, og det ble derfor lett å formulere nye legitimeringsideer som kunne erstatte de gamle (Ibid).

4.3.7 Mangel på fungerende sivilt samfunn

Et godt eksempel på mangelen av et fungerende sivilt samfunn var den karakteren dissidensen fikk i det Jugoslaviske samfunnet på 1960-tallet. Dissidensen fikk oftest enten marxistisk eller nasjonalistisk fortegn (Allcock 2000). Det fantes få rene jugoslaviske organisasjoner som utfordret den Jugoslaviske makten, med unntak av ren marxistisk dissidens som ikke hadde en eller annen form for demokrati som sitt siktemål. Mange av disse var også knyttet til de forskjellige republikkene. Den store svakheten ved statsborgerskap og sivilt samfunn, blant annet i de forskjellige sydslaviske landene, kan forklares med det faktum at alle institusjoner under staten ble knyttet opp mot etniske forskjeller (Ibid). Konsekvensen av dette var at sosiale forskjeller ofte ble forsterket langs disse skillene og ikke på tvers, og på denne måten ble skillene ytterligere forsterket (Ibid).

5. Historiske symboler og institusjonell utvikling

5.1 Innledning

For å kunne forstå den nasjonalistiske diskurs på 1980 og 1990 tallet må man vite litt om den serbiske nasjonens historie. Dette fordi disse hendelsene har så sentral symbolsk verdi og inneholder bestemte underforståtte referanser som blir brukt i memorandumet. I tillegg til disse hendelsene så må man for å forstå den politiske retorikken og den nasjonale diskurs også kjenne til den politiske konteksten som denne opererte innenfor. Jeg skal derfor i andre del av dette kapitlet ta for meg økonomisk utvikling, og det problematiske forholdet mellom statsborgerskap, nasjoner og territoriell organisering i den Jugoslaviske staten.

5.2 Bakgrunnen for den serbiske historiske mytologien

5.2.1 Innledning

Alle nasjoner har myter om opphav. Mange av disse blir formulert eller omformulert av politiske eliter for å tjene bestemte politiske formål. Historien er en ressurs som er klar til å bli utnyttet (Allcock 2000 s416). Jeg skal i denne delen kort ta for meg både det tidlige opphavet til den serbiske nasjonale mytologien og Serbia som egen stat og deler av stater, samt kort å drøfte hvordan disse mytene ble benyttet som symboler på identitet og politisk handling i den serbisk nasjonale diskursen.

5.2.2 Opphavet til den serbiske historiske myten

Den serbiske historiske myten strekker sine røtter tilbake til kongehuset Nemanjici som regjerte på 11 og 12 hundre tallet på territoriet til dagens Serbia, Herzegovina og Makedonia (Pavkovic 1997). Som en del av myten ble denne middelalderstaten først

og fremst sett på som en frigjøring av serbisk territorium fra utenlandsk – i dette tilfellet Bysantinsk herredømme (Ibid). Under Dusan den mektige, kronet til tsar over serberne og romerne (Grekerne i 1346), nådde staten sitt høydepunkt, og den strakte seg over områder som innbefattet dagens Hellas, Bulgaria og Albania). Fra historien om et kortlivet imperium vokste myten om det historiske oppdraget til serberne om å gjenopprette æren til Dusan og Nemanjici ved å frigjøre seg fra utenlandsk herredømme. Etter Dusans død smuldret dette imperiet opp i små deler, og ble tatt opp i det som skulle bli det ottomanske og det habsburgske imperium.

5.2.3 Slaget ved Kosovo

Slaget ved Kosovo i 1389 er den neste historiske hendelsen som er en sentral del av den serbiske nasjonale mytologien. I dette slaget mistet kremen av det serbiske aristokratiet ifølge legenden livet for sin for: "the golden cross and honorable freedom" (Pavkovic 1997). Lazar, som ifølge legenden ledet serberne i dette slaget, ble kanonisert til helgen i den serbisk ortodokse kirken, og datoen for slaget, den 28.juni, er en av de viktigste festdagene i Serbia. Denne datoen har også vært sentral i den tiden denne oppgaven omhandler. Slaget, og legendene knyttet til det, ble gjort til gjenstand for uttalige folkesanger og dikt. Disse kom senere til å bli en del av grunnlaget for politiske ideologier når nasjonalismen fikk sin oppvåkning på 1800-tallet. Det har av historikere blitt satt spørsmålsteget ved hvem som deltok i slaget, og om utfallet av det (Allcock 2000 mfl).

Men det er liten dissens omkring slagets faktiske eksistens. For min analyse er ikke dette spørsmålet relevant, da det er hvordan disse hendelsene blir tolket i den rådende konteksten som er avgjørende, historisk riktighet. Slaget, og sagnene om dette slaget, ble inkorporert i den serbisk-ortodokse kirkens og figurerer i flere av kirkens ritualer – de som kalles slavas. Historiene har også blitt formidlet gjennom den generell folkloren, men kirken har hatt den mest sentrale posisjonen som kulturbærer i denne sammenhengen. Slaget har en viktig symbolsk funksjon som fremstillingen av det serbiske folk som evige ofre. Offermyten er sentral, og ble knyttet opp mot serbernes opplevelser i andre verdenskrig. De var den folkegruppen i det tidligere Jugoslavia

som led de største tapene i denne krigen. Også i fremstillingen av serbernes posisjon i Kosovo har offermyten en sentral posisjon. Kosovo er kanskje det mest sentrale nasjonalmytologiske symbolet i Serbia. I mobiliseringen av den serbiske nasjonalismen ble Milosevics tilknytning til dette symbolet en sentral del av hans politiske suksess (Thomas 1999).

5.2.4 Den store migrasjonen

I 1690 ledet patriark Arsenije 3 en gruppe med over 30000 serbiske familier fra det ottomanske riket i inn på habsburgsk territorium. Dette ble senere kalt den store migrasjonen, og var kulminasjonen av en lang periode med folkevandringer. I Kosovo ble serbernes utflytting etterfulgt av en albansk innvandring i stor stil, oppmuntret av tyrkiske myndigheter, noe som resulterte i at albanerne på 1700-tallet var i flertall i regionen, og har vært det siden.

5.2.5 Garasanin, "nacertanje" og ideen om stor-serbia

I 1844 forfattet Ilja Garasanin, innenriksminister for Karadjordevic dynastiet, som hadde makten i de serbiske områdene, et langt Memorandum som omhandlet hvilke prinsipper han mente den serbiske utenrikspolitikken skulle basere seg på (Allcock 2000 s.345). Dokumentet er senere blitt kjent som Nacertanje (omriss, utkast eller Memorandum). Mange mener at det er her opphavet til ideen om "stor-Serbia" stammer fra, og at det finnes en klar sammenheng mellom dette dokumentet og Memorandumet. Dette skyldes kanskje at historiene rundt publikasjonen av de to dokumentene ligner på hverandre, og at de begge er politiske dokumenter som omhandler Serbia og politiske utfordringer knyttet til den politiske organiseringen og den territorielle avgrensningen av den serbiske staten. Det finnes ingen tvil om at Nacertanje er et politisk dokument som inneholder forslag til territoriell ekspansjon av den serbiske staten, men det er svært usikkert om dette har noe med serbisk nasjonal identitet eller serbisk nasjonalisme å gjøre (Ibid). Flere kommentatorer har pekt på at dokumentet i hovedsak er en realpolitisk analyse som knytter seg til de politiske forholdene som rådet i perioden, og da særlig i forhold til at analysen ble

gjort når det ottomanske riket var i ferd med å oppløses, og at han så det som nødvendig for en Serbisk statsdannelse å posisjonere seg i forhold til fremtidige stormakter (Ibid). Dette innebar en ekspansjon av de serbiske områdene slik at man fikk tilgang til havner og andre strategiske punkter. Det har også blitt påpekt at den visjonen om territoriell ekspansjon som kom til uttrykk i Milosevic politikk på 1990-tallet, ikke samsvarer på noen konsistent måte med de territoriale avgrensningene som kommer til uttrykk i Nacertanje. Ideen om alle serbere i én stat er en mer nærliggende forklaring på Milosevic ekspansjonistiske politikk enn ideen om opprettelsen av en historisk basert territoriell konstruksjon.

Ideen om stor-Serbia har dukket opp med jevne mellomrom fra slutten av 1800-tallet og utover på 1900-tallet. Denne ideen handler om å grunnlegge en serbisk stat som dekker alle områder hvor det bor serbere. *Stor-Serbia* (serbisk Велика Србија/Velika Srbija,) er en betegnelse brukt av serbiske nasjonalister på et utvidet Serbia, som omfatter deler av nabolandene, også områder hvor serberne bare utgjør en minoritet. Under Slobodan Milosevic, som senere ble tiltalt for krigsforbrytelser og forbrytelser mot menneskeheten, forsøkte serbiske myndigheter å skape et Stor-Serbia gjennom kriger mot nabolandene (Wikipedia).

5.2.6 Alle serbere i en stat

Sammenfall mellom statens grenser og grensene for den nasjonale bosetning er et viktig mål i nasjonalistiske bevegelser (Gellner 1983). Jugoslavia kan sees som en realisering av dette prosjektet, og i tiden etter den andre verdenskrig fungerte den Jugoslaviske statsdannelsen som en tilfredsstillende løsning på dette problemet (Helfant-Budding i Dragović-Soso 2002). Men det har vist seg at den territoriale avgrensningen av en serbisk stat har endret seg og vært forskjellig til forskjellige tider (Allcock 2000). Hvis vi knytter dette til Benedict Andersons (1984) begrep 'forestilte samfunn', har serberne forestilt seg den territoriale avgrensningen av den serbiske staten på forskjellig måter, selv om noen områder anses som mer sentrale enn andre. Dette gjelder særlig Kosovo. Som jeg nevner et annet sted er majoriteten som bor der

albanere, men allikevel ser serberne dette som et kjerneområde i en serbisk statsdannelse. Mye på grunn av områdets kulturelle betydning som kjerneområdet for den serbisk ortodokse kirken, med flere religiøse minnesmerker og klostre, og dermed en sentral del av den serbiske nasjonale identiteten. Men hvor korrekt fremstillingen av dette slaget er ikke så viktig som den betydningen det er blitt tillagt i den serbiske folkloren og den serbiske nasjonale identiteten. Dette har blitt symbolet på serberne som det undertrykte folk som reiste seg mot de hedenske hordene, og som går fra nederlag til nederlag med hodet hevet. Motstanden mot de tyrkiske hordene. Under ”happening of the people” hadde mange av demonstrantene plakater med påskrifter som indikerte at man ønsket å gjenopprette Dusans gamle serbiske imperium. Et eksempel på en slik plakat var ”Vi krever kun en gjenoprettelse av Dusans rike” (Thomas 1999). Fremstillingen av situasjonen i Kosovo er den delen av Memorandumet hvor Memorandumet bruker den mest ekstreme retorikken når det snakker om ”folkemord” og etnisk rensning av den serbiske befolkningen. Vi må som nevnt tidligere huske på at minnene fra den andre verdenskrig fremdeles lever i beste velgående i folks bevissthet. Dette gjør referanser til denne typen av hendelser effektive når det gjelder å spre frykt omkring de andre Jugoslaviske statenes intensjoner, i en situasjon hvor den Jugoslaviske staten står i fare for å gå i oppløsning.

5.2.7 Det første Jugoslavia, bakgrunnen for opprettelsen

Det første Jugoslavia oppsto i 1918, i etterkant av første verdenskrig. Grunnleggerne så det som en nødvendighet å samle de Sydslaviske folkene i en stat, for å motstå aspirasjonene til de omkringliggende statene. Staten var også grunnlagt på et slektskap mellom de forskjellige sydslaviske folkene, uttrykt i det som kalles det Illyriske prosjektet (Banac 1984). Statsdannelsen var i utgangspunktet et konstitusjonelt monarki, men gikk over i et kongestyrte autokrati under Karadjordević-Dynastiet på 1930 tallet. Statsdannelsen fikk først navnet Jugoslavia under dette regimet. Serberne ble beskyldt på 1980-tallet beskyldt for å ville gjenopprette et hegemonisk styre i Jugoslavia i likhet med det som hadde eksistert i forkant av andre

verdenskrig. Dette styret varte helt frem til den Tyske okkupasjonen i 1940. Mange har ment at grunnen til at det første Jugoslavia ikke fungerte som demokrati kan tilskrives den serbiske dominansen, men dette er en litt enkel forklaring. Demokratiet hadde generelt sett ikke gode vilkår i perioden av flere årsaker. Politikernes fokus var ikke mellom demokrati og autoritært styre, men mellom forskjellige former av autoritær populisme, som hadde sine røtter andre steder (Allcock 2000). Og det var ikke bare Jugoslavia som opplevde autoritære regimer. Mange land både i øst og i vest opplevde dette, det beste eksemplet er Hitler-Tyskland. Oppfatningen er at denne første Jugoslaviske statsdannelsen kun var et skjul for serbisk dominans, og dette var også et moment på 1980-tallet, da serberne ytret ønske om en sentralisering av den Jugoslaviske staten

5.2.8 Den andre verdenskrig

Den andre verdenskrig, og minnet om det som skjedde under krigen, var en sentral del av både serbernes og kroatenes nasjonalistiske retorikk. Minnet om den andre verdenskrig var en sentral brikke når det gjaldt å vinne den serbiske opinionen. Omtrent alle serbiske familier hadde lidd et eller annet tap under krigen, og dette sto fremdeles friskt i folks bevissthet. Ved å sidestille de kroatiske myndighetene med det kroatiske ustasja-regimet i andre verdenskrig, og ved å bruke retorikk som inneholdt ord som folkemord, samt referanser utryddelsesleiren Jasenovac, klarte man å skape en frykt i befolkningen som økte oppslutningen om nasjonalistene og Milosevic. Dette fikk særlig stor effekt når Kroatene i sin kamp for selvstendighet tok i bruk symboler, som blant annet flagget, til forveksling likt det som ble brukt av Ustasja-regimet under andre verdenskrig.

En slik retorikk ble også brukt i forhold til konflikten i Kosovo. Fraflytningen av serbere fra Kosovo etter den andre verdenskrig - som drastisk hadde redusert andelen serbere i provinsen - ble karakterisert som folkemord. Det kommunistiske regimet hadde effektivt lagt et lokk på minnene fra andre verdenskrig ved å fokusere på partisanenes felles kamp mot nazismen, og dette ble også den felles forståelsen av hva

som hadde skjedd i den andre verdenskrig. Problemet var at minnene levde videre i folks bevissthet, klare til å vekkes til live.

Andre verdenskrig og myten om partisanenes kamp mot nazismen og andre borgerlige og reaksjonære krefter ble altså sentrale elementer i forsøket på å skape en felles Jugoslaviske identitet. Dette gjorde at revisjoner av hva som skjedde her også bidro til å underminere det kommunistiske styrets legitimitet, og dermed legitimiteten til den Jugoslaviske staten, noe jeg skal komme tilbake til senere i min analyse av Memorandumet. Krigen ble i kommunistenes vokabular referert til som den nasjonale frigjøringskrigen.

5.3 Institusjonell utvikling etter andre verdenskrig

5.3.1 Innledning

I denne delen skal jeg ta for meg den institusjonelle utviklingen av den Jugoslaviske staten etter andre verdenskrig, med vekt på statsdannelsens legitimeringsideer og hvordan desentralisering av myndighet til de nasjonale enhetene bidro til å svekke disse, og samtidig styrke de nasjonale tilknytningsbåndene blant de respektive befolkningene. Jeg skal i slutten av kapitlet diskutere hvordan økonomisk krise, kombinert med systemkrise og Titos død, la grunnlaget for mobilisering langs nasjonale motsetninger, noe som la grunnlaget for en radikal etnonasjonal diskurs i Serbia.

5.3.2 Partisanmyten og brorskap og enhet³

Den kommunistiske ideologien og legitimeringsideen til Jugoslavia ble basert på en bestemt oppfatning av den andre verdenskrig og hva som skjedde her. Dette ble

³ Brotherhood and unity (*Bratstvo i jedinstvo*), min oversettelse.

opphavet til partisanmyten og politikken som ble kalt brorskap og enhet. Ideen om brorskap og enhet var en sentral del av den kommunistiske ideologien, og ble ført som en aktiv politikk som ble brukt i undervisning, og ble håndhevet av myndighetene. Denne politikken ble opprettholdt ved at den ble brukt i skoleundervisningen, og ved å undertrykke alle former av nasjonalistiske ytringer. Et sentralt element var fremstillingen av partisanenes kamp under andre verdenskrig. Politikken førte også til innføringen av en nasjonal kvoteordning i det politiske, økonomiske organisasjoner hvor de forskjellige nasjonalitetene var representert på grunnlag av den demografiske fordelingen de hadde innenfor den respektive republikk eller provins.

5.3.3 Sosialistisk i form nasjonal i innhold

Den kommunistiske ideen fordrer en løsrivelse av fra alle andre partikulære avhengighetsforhold, også det nasjonale (Crawford 1995 mfl). Men ingen kommunistiske stater har klart å komme utenom nasjonale tilknytninger i sitt forsøk på å integrere sin stats innbyggere. Stalin, med sin bevisste politikk ovenfor sovjetstatens mange nasjonaliteter, er et godt eksempel på dette, og Jugoslavia er ikke noe unntak i så måte. Etter andre verdenskrig forsøkte Tito å bygge opp en tilknytning til den Jugoslaviske staten med bakgrunn i partisantradisjonen fra krigen, hvor alle de forskjellige nasjonalitetene samlet seg under den kommunistiske fanen for å bekjempe nazismen. Det han gjorde var å adoptere den klassiske sovjetiske modellen som kunne kalles "Nasjonal i form, sosialistisk i innhold (Pesic 1996).

Det finnes mange måter å løse "det nasjonale spørsmålet" på (Pesic 1996, Banac 1984). Den kommunistiske ideologien forsøker å løsrive seg fra alle politiske arrangementer basert på partikularistiske tilknytninger som for eksempel nasjonalitet. Den statsbærende ideologien for det nye Jugoslavia skulle være sosialismen, og kommunistpartiet skulle være øverste myndighet. Dette viste seg å være en svak overordnet ideologi når det gjaldt legitimeringen av Jugoslavia som stat. Så når store spørsmål begynte å bli stilt til den kommunistiske ideologien fra begynnelsen av 1980-tallet stilte dette også store spørsmål ved Jugoslavia sin legitimitet som stat,

akkurat som i Tsjekkoslovakia og Sovjetunionen. Det finnes ifølge nasjonalismens doktriner bare en legitim statsbærende ideologi, og det er nasjonalisme i en eller annen form. Måten Jugoslavia løste det nasjonale spørsmålet på var å konstruere et føderalt system basert på en inndeling i forhold til nasjonalitet. Man delte først de forskjellige nasjonalitetene inn i et todelt hierarki basert på to typer av etnonasjonalitet; det høyeste nivået var de konstituerte nasjonene som besto av Kroatene, Makedonerne, Montenegrinerne, Serberne og Slovenerne, det andre nivået var det som ble kalt nasjonale minoriteter (Pestic 1996). De konstituerte nasjonene nøy statusen som stater (republikker), mens de andre gruppene hadde status som nasjonale minoriteter med anerkjente kulturelle rettigheter. Senere ble denne statusen hevet til det som ble kalt ”nasjonaliteter”, hvor disse gruppene fikk proporsjonal representasjon på lokalt nivå. I tillegg fikk noen av de store minoritetene (for eksempel Ungarerne i Vojvodina) representasjon på regionalt og føderalt nivå. På tross av regimets forsøk på å kontrollere nasjonale aspirasjoner ved å institusjonalisere dem innenfor de politiske og territoriale for de titulære republikkene, klarte de ikke å avgrense de mer abstrakte nasjonalitetsattributtene.

Ved å tillegge de forskjellige nasjonalitetene i Jugoslavia en følelse av statsstyre, styrket man integrasjonen og det nasjonale samholdet innenfor disse grupperingene (Ibid). Institusjonaliseringen av to forskjellige prinsipper for nasjonal integrasjon – politisk/territorielt og etnisk – hadde to store konsekvenser. For det første hadde ingen av de konstituerte nasjonene noen egen nasjonalstat i ordets rette betydning, med unntak av Slovenia som var nesten etnisk homogen innenfor sitt territorium. Den andre konsekvensen har med retten til nasjonal selvbestemmelse å gjøre.

Institusjonaliseringen av kvasi-suverene stater og regimets mangel på politiske styringsevne, gjorde at interessene til de individuelle republikkene ble så langt fra hverandre at en sammenslutning av stater med nye forutsetninger for demokratisering ikke lenger kunne bli rekonstruert (Ibid). Vesna Pestic gjør en distinksjon mellom multietniske og multinasjonale stater, for å understreke poenget om at det Jugoslaviske eksempelet er vanskelig å sammenligne med multietniske stater som for

eksempel USA og Sveits. Dette har med hvordan nasjonalitet er institusjonalisert i statsstyrets struktur. Multinasjonale stater er sammensatt av bestemte nasjoner som er institusjonaliserte i en territoriell politisk betydning. Multietniske stater bruker ikke nasjonen som internt territorielt organiseringsprinsipp (Ibid).

Når det gjelder hvordan politiske rettigheter og medlemskap var distribuert i den Jugoslaviske staten, så hadde de et system som blandet sammen territoriell og etniske tilhørighet. Dette gjorde at politiske rettigheter både var knyttet til nasjonalitet, uavhengig av territorium, men i tillegg knyttet til den territoriale organiseringen. Utviklingen beveget seg i retning av at mer og mer av den politiske makten ble tilskrevet republikkene, men ikke fullstendig. Dette systemet skapte store problemer da enkelte republikker begynte å løsrive sitt territorium etter etniske kriterier, fordi grensene for befolkningsgruppene bosetning ikke var sammenfallende med grensene for de forskjellige republikkene (Ibid).

Systemet var organisert slik at de forskjellige folkegruppene var rangert i forskjellige nivåer av medlemskap og politiske rettigheter, og man skilte mellom konstituerte nasjoner og minoriteter (Ibid). Eller man brukte begrepene *Narodi* og *Narodnosti*. *Narodi* refererte til de konstituerte nasjonene og *Narodnosti* refererte til nasjonaliteter som eksisterte i Jugoslavia som beskyttede minoriteter. *Narodi* ble også definert som de nasjonene som ikke hadde noe eget hjemland utenfor den Jugoslaviske statens grenser.

5.3.4 "Workers self management" systemet

Dette var et system med som baserte seg på en desentralisering av økonomisk makt ved å gi selvstyre på hver enkelt fabrikk, eller ved hver enkelt virksomhet. Dette ledet til en enda større desentralisering av det politiske systemet. Fra 1952 beveget ansvaret for økonomien seg fra de føderale myndighetene og ut til republikkene og de forskjellige provinsene, selv om de føderale myndighetene fortsatte å ha ansvaret for investeringer i de underutviklede områdene (Thomas 1999). Sammen med dette utviklet man et system kalt "arbeidernes selvstyre" dette hadde som siktemål å viske

ut de sosiale forskjellene på arbeidsplassen, gjennom et system for sosialt eierskap, som et motstykke til privat- eller statseierskap (Ibid). Dette systemet, som skulle være en demokratisering av eierskapet til industrien, resulterte i en kraftig byråkratisering av det økonomiske prosessene, samtidig som det forsterket desentraliseringen av den økonomiske politikken til de etnisk og territorielt definerte politiske enhetene (Allcock 200 s.77). Dette var et system som ikke bare desentraliserte den økonomiske styringen til hver enkelt fabrikk eller hver enkelt virksomhet, men også de lokale myndighetene innenfor kommunene (Opstine) fikk under 1953 konstitusjonen utvidet sin politiske makt i forhold til virksomheter innenfor sitt territorium (Ibid:77). Denne makten inkluderte både muligheten til å skattlegge, og representasjon i styrene til de forskjellige foretakene. Når man snakker om desentralisering i det Jugoslaviske politiske systemet, har hovedfokuset vært på den politiske makten og økonomiske styringen som fløt fra de sentrale myndighetene og ut til republikkene, men et kanskje like viktig aspekt er den utstrakte økonomiske provinsialismen, som var sentrert omkring kommunen og de enkelte selvstyrte virksomhetene (Ibid:77). Både dette systemet, som desentraliserte den økonomiske makten og flyttet den økonomiske styringen ut på et lokalt nivå, og hvordan de enkelte virksomhetene var organisert og utviklet seg, produserte en fragmentering og en innsnevring av hva som ble oppfattet som økonomiske interesser (Ibid:77). Virksomhetene innenfor dette systemet ble ikke styrt etter vanlige økonomiske prinsipper, noe som gjorde at den økonomiske styringen var nesten fraværende, og de enkelte virksomhetene handlet derfor ofte kun ut fra egne interesser.

Dette gjorde også at økonomien, i motsetning til organiseringen i et vestlig liberalt demokrati, ikke ble løsrevet fra de politiske strukturene. Det var innenfor dette systemet ingen effektiv utnyttelse av arbeidskraften, og store deler av arbeidstyrken var ikke fullt sysselsatt, noe man så resultatet av i den økonomiske krisen på 1980-tallet når arbeidsledigheten steg i store deler av Jugoslavia (Woodward 1995). Susan Woodward (1996) har pekt ut dette som en av de viktigste årsakene til den politiske fragmenteringen og oppløsningstendensen som kom fra midten av 1980-tallet. Grunnen til dette var at arbeidsledigheten var ulikt fordelt mellom de forskjellige

republikkene og autonome provinsene, og sosial nød er av flere karakterisert som en viktig faktor i forhold til politisk stabilitet (Woodward 1995).

5.3.5 Jugoslavisk som nasjonal identitet

Jugoslavisk var en egen nasjonal kategori i Jugoslavisk og det var en liten prosentandel som oppga Jugoslav som nasjonalitet. I 1981 var det 1,2 millioner mennesker, eller 5,4 % av den Jugoslaviske befolkningen som oppga dette som sin nasjonalitet (Kellas 1991). Det har også vært skrevet en del om at giftemål mellom de forskjellige folkegruppene skulle være et utbredt og økende fenomen i det kommunistiske Jugoslavia. Giftemål blir sett på som en av de viktigste indikatorene for etnisk integrasjon mellom forskjellige etniske grupper (Denitch 1995). Men senere studier har vist at på tross av en økning i tiden etter andre verdenskrig, har ikke dette vært noe veldig utbredt fenomen, i tillegg til at det er store regionale forskjeller i frekvens (Ibid).

Men Jugoslavia har alltid hatt en spesiell betydning for serberne, uavhengig av om de klassifiserte seg som Jugoslavere eller ikke (Pesic 1996 mfl). Dette har mye og gjøre med at den serbiske befolkningen i Jugoslavia har vært spredd ut over Jugoslavia med store serbiske minoriteter både i Kroatia, Bosnia, og de to autonome provinsene Kosovo og Vojvodina. Dette har også med Jugoslavias historie og tiden før andre verdenskrig å gjøre. Da hadde serberne en ledende posisjon i den Jugoslaviske staten, etter innføringen av et autoritært monarki ledet av den serbiske kongefamilien.

5.3.6 Økonomiske ulikheter

Den økonomiske utviklingen slo veldig forskjellig ut i de forskjellige republikkene og de autonome provinsene i Jugoslavia. Mens noen av områdene hadde økonomisk vekst, ble andre områder liggende etter i den økonomiske utviklingen. Særlig selve Serbia, Kosovo og Bosnia ble liggende etter, mens de nordlige republikkene Slovenia, Kroatia og den autonome provinsen Vojvodina, var bedre stilt. Diskusjonen av regionale økonomiske forskjeller og forskjeller i økonomisk utvikling ble nesten uten

unntak knyttet til forskjeller på republikknivå i de politiske diskusjonene sentralt (Allcock 2000 s84).

Det nasjonale utviklingsfondet som var opprettet for å jevne ut de økonomiske forskjellene i Jugoslavia overså som en følge av dette det faktum, at det fantes områder også innenfor de økonomisk bedrestilte republikkene som også kunne ha behov for utviklingsstøtte (Ibid). Dette sementerte enda sterkere republikken og den autonome provinsen som politisk relevant kategori.

På midten av 1980-tallet var det klart at den økonomiske krisen som eskalerte etter Titos død var blitt mye verre, og mye av årsaken til krisen ble av internasjonale pengeinstitusjoner, og andre, tillagt en utvikling av fem forskjellige separate nasjonale økonomiske enheter som gjorde sentrale innstrammings- og stabiliseringstiltak nesten umulige (Dragović-Soso 2002 s 65). De respektive republikkene lånte endog penger fra utlandet uten å fortelle det til de sentrale myndighetene, noe som gjorde at det ble umulig å kalkulere den totale utenlandsgjelden for den Jugoslaviske staten sett under ett (Ibid).

5.3.7 1974-konstitusjonen en de facto konføderasjon

1974-konstitusjonen inneholdt to viktige elementer, det ene var styrkingen av Titos personlige autoritære makt, og en videre konføderalisering av den Jugoslaviske staten. I denne konstitusjonen ble Jugoslavia en de facto konføderasjon, med Kosovo og Vojvodina med de facto republikkstatus. I hele tiden etter andre verdenskrig foregikk det en utvikling mot et mer desentralisert politisk system, hvor republikkene fikk mer og mer hånd om det som kan kalles den daglige driften av den Jugoslaviske økonomien. Dette gjaldt ikke bare økonomien men også andre forhold som knytter seg til

Under 1974-konstitusjonen ble republikkene og provinsene gjort like vedrørende deres rettigheter og plikter. Provinsene hadde på det føderale nivået vetorett, en lik representasjon i det kollektive presidentskapet i SFRY, og en rett til å presentere sitt

syn uten å konsultere med den republikken de var en del av, og dette synet var i de fleste saker i opposisjon til den titulære republikken. Hvis alle republikkene kunne sammenlignes med suverene stater, var det klart at Serbia ikke kunne karakteriseres på denne måten. Dette gjorde at provinsene Kosovo og Vojvodina kunne blokkere selve Serbia i beslutninger som angikk dem, uten at myndighetene i det sentrale Serbia hadde noen påvirkning på de politiske prosessene i disse provinsene.

Provinsene hadde alle kjennetegn som ligger i de vanlige definisjoner av en stat, en lovgivende, dømmende og en utøvende makt, de tilegnet seg til og med rettigheter som ikke var tildelt dem i konstitusjonen, som egne utenrikspolitiske relasjoner og deres egne territorielle forsvar (Pesic 1996). Dette gjorde også at lokale eliter bygde seg opp nettverk av økonomisk og politisk avhengighet knyttet til etnisk identitet. Mye av styringsproblemene som kom etter Titos død fulgte av den organiseringen som 1974-konstitusjonen la opp til. Det var ikke bare desentraliseringen som var problematisk, men også det faktum at Tito helt bevisst la opp til et maktvakuum etter sin død, gjennom forordningene som gjorde at ingen skulle inneha det sentrale presidentskapet etter hans død. Landet skulle etter dette ledes av et råd bestående av presidentene fra alle de forskjellige republikkene og de autonome provinsene. Ikke bare det men de skulle ha vetorett noe som gjorde sentral beslutninger omtrent umulig (Pesic 1996).

Men dette hadde ikke bare implikasjoner på elitenivå. Også andre økonomiske bånd mellom de forskjellige republikkene ble brutt, og det lille som hadde vært av mobilitet, både når det gjelder varer, tjenester og arbeidskraft, mellom dem, ble enda mindre (Denitch 1996). Dette resulterte også i at folk som hadde flyttet til andre republikker flyttet hjem til sine respektive republikker, eller søkte arbeid i utlandet (Ibid). Rett etter andre verdenskrig var det en tanke om å danne en egen jugoslavisk identitet basert på den kommunistiske ideologien og proletariatets felleskap. Dette var en politikk som fikk mindre og mindre betydningen, etter hvert som de forskjellige konstitusjonene utover på 50 og 60-tallet ble vedtatt, og drømmen om en felles

Jugoslavisk identitet ble effektivt avsluttet gjennom vedtaket og implementeringen av 1974-konstitusjonen.

Dette gjorde at politisk deltakelse, ressursallokering og medlemskap ble mer og mer knyttet opp mot republikkene og de autonome provinsene. Dette var et system som ikke var fordelaktig for den serbiske nasjonen, fordi den var spredd på flere forskjellige republikker og provinser. Etter hvert som desentraliseringen skjøt fart mistet serberne i de andre republikkene mer av sine politiske rettigheter i kraft av sitt medlemskap i den Jugoslaviske staten.

5.3.8 Konstitusjonelle problemer knyttet til Serbias territoriale integritet

I løpet av tiden etter den andre verdenskrig skjedde det som nevnt ovenfor en konstitusjonell utvikling i Jugoslavia og med denne en bevegelse mot et mer desentralisert politisk system. Etter 1974-konstitusjonen fikk Jugoslavia flere konføderale trekk. Dette hadde implikasjoner i forhold til Serbia og serbernes posisjon og territoriale integritet. Serberne var den største nasjonen i den Jugoslavia og den nasjonen som hadde det mest spredde bosetningsmønsteret, dette gjorde at serberne var den nasjonen som hadde flest incentiver til å opprettholde og gjenopprette sentralmakten i Jugoslavia. Dette gjorde at serberne ble beskyldt for å være unitarister⁴, den andre posisjonen var autonomister som ble sidestilt med nasjonalisme, i hvordan det ble oppfattet innenfor det Jugoslaviske kommunistpartiet.

5.3.9 Systemkrise slutten av 1970-tallet og begynnelsen av 1980-tallet.

Desentralisering og økonomisk krise øker trykket på det kommunistiske systemet og den kommunistiske ideologien. Den økonomiske krisen på 1970-tallet, i kjølvannet av

⁴ Dette er en term som refererer til serbernes hegemoniske posisjon i tiden før andre verdenskrigen under Karadjordevic-dynastiets autoritære styre.

blant annet oljekrisen, slo uheldig ut for Jugoslavia, fordi flyten av utenlandsk kapital inn i landet minsket. Landet hadde, etter bruddet med Stalin, fått både økonomisk og politisk støtte fra vestmaktene, og hadde blitt veldig avhengig av denne støtten. Med sitt desentraliserte politiske system, og dårlig styrte økonomi, hadde dette store og uopprettelige konsekvenser for den Jugoslaviske økonomien (Woodward 1995). I 1979-81 begynte den Føderale republikken Jugoslavia, i likhet med mange land i den tredje verden, en kamp som skulle vare i ti år, for å løse en gjeldskrise, gjenopprette økonomisk likviditet og få en vekst i den importavhengige økonomien (Ibid). IMF, som innså at den umiddelbare krisen var forårsaket av eksterne faktorer, lagde en ny treårsplan slik at den Jugoslaviske økonomien gjennom et strikt økonomisk stabiliseringsprogram, og en økonomisk reform for å liberalisere handel med utlandet, skulle gjenopprette finansiell disiplin, og i det store og hele gjøre økonomien mer attraktiv for kapitalmarkedet og utenlandske investeringer (Ibid). Samtidig med den økonomiske krisen, kom et systemskifte i den føderale organiseringen gjennom Titos død.

Tito hadde i 1974-konstitusjonen, i tillegg til de tidligere nevnte forholdene, knyttet til den territorialpolitiske organiseringen, også styrket sin egen posisjon som president. Men styrken var kun knyttet til ham som person, slik at han kunne opprettholde sin posisjon frem til sin død. Han innså også at han ikke var udødelig, og sørget for å bestemme hvordan den Jugoslaviske føderasjonen skulle styres etter hans død. Posisjonen han hadde som president for kommunistpartiet, og i praksis president for den Jugoslaviske føderasjonen, skulle slutte å eksistere, og i stedet erstattes av et råd bestående av presidentene i kommunistpartiene fra de forskjellige republikkene og autonome provinsene. At presidentene i rådet hadde vetorett førte til store styringsproblemer i Jugoslaviske føderasjonen. Vetoretten hadde de allerede under 1974-konstitusjonen, men fordi Tito hadde det siste ordet førte ikke dette til at beslutningsprosessene ble låst.

Kosovo

Krisen i det Jugoslaviske systemet berørte også Kosovo, hvor det hadde vært uroligheter i den albanske befolkningen helt siden slutten av 1960-tallet. Kosovo blir sett på som kjerneområdene for den serbiske nasjonale folklore, og opphavet til den serbiske nasjonen. Mellom 1961 og endret demografien i Kosovo seg fra et forhold på 24 % serbere og 67 % albanere, til 10 % serbere og 90 % albanere i 1990 (Woodward 1995). Dette skjedde som en kombinasjon av høye albanske fødselstall, og en stor serbisk utvandring fra området, men dette ble av de serbiske nasjonalistene fremstilt som at de ble tvunget til å emigrere på grunn av en kampanje igangsatt av Albanske nasjonalister (Denitch 1995). Ved utbruddet av krigen var det 50 % arbeidsløshet i Kosovo, Kosovo var, som nevnt tidligere, det fattigste området innenfor Jugoslavia. De utrykte frykt for at de ble kollektivt fordrevet fra Kosovo som en del av en albansk plan for selvstyre og dannelse av en egen albansk stat. Kosovo hadde i likhet med Vojvodina fått utstrakt selvstyre og de-facto republikkstatus i 1974-konstitusjonen. Med 1974-konstitusjonen forandret man også navnet på provinsen fra *Kosovo og Metohija* – det serbiske navnet på provinsen med religiøse konnotasjoner – til bare Kosovo. Navnet *Metohija* betyr “land eiet og styrt av klostre” eller bare “kirkeland” (Wikipedia, min overs). Dette var navnet de serbiske makthaverne i middelalderen hadde på regionen.

Titos død

Titos død kom samtidig med at den økonomiske krisen som hadde utviklet seg i løpet av 1970-tallet slo ut i full blomst. Frem mot 1980 hadde Jugoslavia brukt opp nesten alle sine utenlandske pengereserver, og akkumulert en gjeld på 19 milliarder dollar (Dragovic-Soso 2002). Dette i tillegg til oljekrisen førte til at befolkningen som befant seg under fattigdomsgrensen økte til 25 %, arbeidsledigheten nådde 14 % og inflasjonen nådde 80 % (Ibid:).

Både internasjonale finansinstitusjoner, og mange jugoslaviske eksperter, mente at hovedgrunnen til den økonomiske krisen lå i en ”gradvis fremvekst av seks ”nasjonale” økonomiske områder innenfor det økonomiske systemet, som utelukket

økonomisk integrasjon og sentralisering (Ibid). Statliggjøringen av økonomien som hadde blitt annonsert i forbindelse med reformene på 1960-tallet hadde stoppet på republikk og provinsnivå, noe som overlot den økonomiske styringen til kraftig politiserte lokale og regionale ledere, som samarbeidet nært med sine respektive ledere i hver enkelt republikk (Ibid).

Frem til 1980 hadde det Utøvende Føderale Rådet klart å megle mellom de forskjellige regionale interessene, med stor hjelp fra flyten av utenlandsk kapital inn i landet og Titos autoritet. Etter Titos død derimot gjorde den konføderaliserte strukturen som kom i forbindelse med 1974-konstitusjonen og skjøt fart utover på 1970-tallet, at denne typen av megling ble nærmest umulig.

1974-konstitusjonen hadde effektivt erstattet partistat modellen på det lokale nivået og gjort de føderale enhetene til proto-stater. Dette gjorde at forsøket på bare å få en oversikt over den økonomiske situasjonen i Jugoslavia nesten umulig, på grunn av mangelen på ansvarlighet mellom de lokale og de sentrale myndighetene.

Det internasjonale pengefondet kunne ikke beregne den totale gjelden, fordi de forskjellige republikkene og provinsene hadde lånt penger uten å fortelle verken de andre republikkene, eller det føderale rådet, om det. Den økonomiske krisen gjorde at økonomien i selve Serbia lå nærmere nivået til de mer underutviklede delene av Jugoslavia, enn de nordlige republikkene Slovenia og Kroatia (Ibid).

6. Analyse: Systemkrise og nasjonalistisk mobilisering

6.1 Innledning

Analysen av Memorandumet vil i hovedsak forholde seg til den delen av det som tar for seg den serbiske nasjonens utfordringer i den Jugoslaviske staten, sett i forhold de viktigste symbolene i den serbiske nasjonale identiteten. Samtidig vil jeg vurdere Memorandumet opp mot den politiske konteksten i form av den Jugoslaviske statens organisering og utvikling etter andre verdenskrig. På denne måten kan jeg diskutere den intellektuelle elitens rolle, kontra den institusjonelle strukturens rolle i konstruksjonen av den serbiske nasjonale diskursen. Jeg har valgt å konsentrere min analyse av Memorandumet om fremstillingen av serbernes posisjon i Jugoslavia, fordi dette temaet viser de tydeligste eksemplene på nasjonalistisk retorikk.

I tråd med kritisk case-logikk, skissert i metodekapittelet, vil en undersøkelse av den intellektuelle elitens rolle i konstruksjonen av diskursen omkring den serbiske nasjonens posisjon i Jugoslavia, være en måte å granske den intellektuelle elitens rolle i mobiliseringen av en bestemt type nasjonalisme på et gitt tidspunkt. Jeg vil innlede dette kapitlet med en presentasjon av Memorandumet, der jeg presenterer noe av innholdet, og der jeg kort tar for meg omstendighetene rundt publiseringen, så vil jeg ta for meg Memorandumets fremstilling av den rådende systemkrisen, og serbernes posisjon i forhold til dette. Til slutt skal jeg se på noen av hovedmomentene i Memorandumets mobilisering av serbisk nasjonalisme.

6.1.1 Memorandumet, en presentasjon

Memorandumet er et dokument forfattet av en gruppe intellektuelle ved det serbiske vitenskapsakademiet. Dette dokumentet ble aldri fullført, men et utkast ble lekket til pressen og publisert 24. September, 1986 i *Večernje Novosti*, en av de store

dagsavisene. Det skapte straks sterke reaksjoner i hele Jugoslavia, og ble karakterisert som et program for de serbiske nasjonalistene. Dokumentet er en oppramsing av problemer knyttet til organisering og utvikling av den Jugoslaviske staten, med særlig vekt på serbernes stilling. Memorandumet begynner som en analyse av den politiske krisen i det Jugoslaviske samfunnet generelt, men ender opp som en blåkopi av det serbiske nasjonale programmet (Milosavijevic 1996). Memorandumet møtte motsigende tolkninger fordi det forsøkte å kombinere to ukombinerbare motiver: det forsøkte å forklare ineffektiviteten og utilstrekkeligheten i det eksisterende politiske systemet, et system som truet alle Jugoslavias forskjellige nasjonaliteter, og det pekte samtidig på farene for det serbiske folket, og den serbiske nasjonen, som lå innfelt i et slikt system (Ibid).

Som en konsekvens av dette ble det politiske systemet pekt ut som den viktigste årsaken til krisen, noe som ble fortolket som nasjonal, økonomisk og politisk diskriminering av Serbia generelt, og det serbiske folket spesielt. Man snakker også om en anti-serbisk koalisjon innenfor det kommunistiske partiet som startet allerede ved opprettelsen av den kommunistiske Jugoslavia imellom Tito og Kardelj (en av hovedforfatterne til 1974-konstitusjonen). Olivera Milosavljevic snakker om hvordan SANU misbrakte sin posisjon som respekterte vitenskapsmenn til å fremme i praksis det samme nasjonalistiske programmet som andre nasjonalister, og bidro samtidig til å homogenisere den serbiske opinionen, gjennom å gi en vitenskapelig legitimitet til det politiske programmet. Ved å blande sammen fakta og nasjonalistisk retorikk ble Memorandumet et effektivt dokument i mobiliseringen av den serbiske befolkningen.

An objective examination of the situation in Yugoslavia suggests that the present crisis might well culminate in social upheavals with unforeseeable consequences, not even precluding such a catastrophic outcome as the break-up of the Yugoslav state (Memorandum s.1).

6.2 Systemkrise

6.2.1 Økonomisk krise

Many ills are caused by the fact that there is no well organized and democratically controlled state, with a professional and publicly accountable civil service for the implementation of adopted policy (Memorandumet s.110).

Sitatet over kan sies å være en, litt enkel, men allikevel treffende, analyse av noen av problemene i den Jugoslaviske staten. Dette er trekk som kjennetegner mange av analysene i Memorandumet, og de tiltak som foreslås er ofte knyttet til gjenopprettelsen av et eller annet kommunistisk ideal, eller det som Memorandumet fremstiller som gullalderen til den Jugoslaviske staten – tiden fra begynnelsen av 1950-tallet og frem til midten av 1960-tallet. Ingen steder i Memorandumet blir det nevnt noe om å tillate flerpartisystem, noe som understreker at forståelsen av begrepet demokrati ligger trygt innenfor den kommunistiske ideologien, og ikke handler om en demokratisering i vanlig forståelse av ordet. Dette er også tydelig her:

The official ideology which instead of a real socialist programme only offers empty political proclamations has largely squandered its ability to win people's hearts and minds (Memorandum s.114).

Den såkalte gullalderen ser man en referanse til i det følgende sitatet:

After a period of impressive economic growth, progressive democratization and intellectual emancipation, there followed the social strife of the late 1960s, restoration of authoritarianism in the early 1970s, a loss of stability and structural proportions, economic stagnation, and growing spiritual disorientation as the upshot (Memorandum s.114).

Perioden mellom 1953 og 1966 betegnes av Memorandumet som en periode da den Jugoslaviske staten fungerte utmerket. 1966 var det året som Rankovic ble ekskludert fra det kommunistiske partiet, Rankovic hadde som sjef for sikkerhetspolitiet stått for

en sentralistisk politikk i det Jugoslaviske kommunistpartiet, og en undertrykkende politikk overfor albanerne i Kosovo. Dette viser hvordan den serbiske nasjonale ideologien var knyttet til den Jugoslaviske ideologien. Audrey Helfant-Budding (i Dragovic-Soso 2002) snakker om at den Jugoslaviske statsdannelsen var et akseptabelt arrangement for den serbisk nasjonen i tiden etter annen verdenskrig, og frem til midten av 1960-tallet, da desentraliseringen av den Jugoslaviske føderasjonen skjøt fart.

Memorandumet ble møtt med motstridende fortolkninger fordi det forsøker å forene to uforenlige motiver, det forsøker å gi en beskrivelse av ineffektiviteten og hvor utilfredsstillende det rådende politiske systemet er, noe som berører alle innbyggerne i Jugoslavia, men ender opp med å knytte dette opp mot de potensielle farene innebygd i et slikt system for den serbiske befolkningen og nasjonen.

Denne koblingen setter noe av tonen for hvordan dokumentet er formulert.

Innledningen refererer også til en generell demoralisering av det Jugoslaviske samfunnet:

Decentralization originally conceived as a way to free the economy from the fetters of bureaucracy, degenerated into a disintegration along territorial lines and branches of the economy. Eight economic areas were created, with the national economies as their ideological base (Memorandum s.95).

Her ser vi et eksempel på at Memorandumet gir en tilnærmet korrekt analyse av noen av de problemene som den Jugoslaviske staten står ovenfor.

The systematic neglect of professional expertise throughout the entire postwar period is hard to understand, but it is even harder to understand why such a thing could happen in a socialist society, which in principle takes science as the cornerstone of its development (Memorandum s.101).

6.2.2 Serbias territorielle integritet

Memorandumet inneholder ingen spesifikke referanser til territorielle avgrensninger av en fremtidig statsdannelse. Men det nevnes forhold knyttet til den serbiske republikkens territorielle integritet, og da særlig når det gjelder det utstrakte selvstyret i Kosovo og Vojvodina. Det må nevnes i denne sammenheng, at ingen av de andre republikkene, hadde autonome provinser med selvstyre på sitt territorium.

The influence has grown of those outside the provinces and in Vojvodina itself who are spreading misinformation designed to divide the Serbian people into "Serbs from Serbia" and "Serbs from Vojvodina"(Memorandum).

Frykten som kommer til uttrykk i dette sitatet er på mange måter reell, fordi Vojvodina – på tross av at serberne er i flertall i regionen – ofte la ned veto mot selve Serbia i det føderale rådet. Det finnes flere årsaker til dette, men en av de viktigste er at Vojvodina, med sin egne historie og fordelaktige geografi, lå nærmere det nordlige republikkene i politisk kultur og økonomisk utviklingsnivå.

A nation which after a long and bloody struggle regained its own state, which fought for and achieved a civil democracy, and which in the last two wars lost 2.5 million of its members, has lived to see the day when a Party committee of apparatchiks decrees that after four decades in the new Yugoslavia it alone is not allowed to have its own state. A worse historical defeat in peacetime cannot be imagined (Memorandum s.127).

Sitatet over understreker synet på Jugoslavia som føderal sammenslutning av stater.

6.3 Nasjonalistisk mobilisering

6.3.1 Andre verdenskrig og martyrmysten

Fremstillingen av serberne som det lidende folket er en viktig del av den nasjonale mytologien. Dette gjelder særlig referanser til tiden under det ottomanske riket, men den viktigste fremstillingen av det serbiske folkets lidelser hentes fra den andre verdenskrig. Det serbiske folket led – i forhold til størrelse og folketall – de største tapene i krigen, sammenlignet med de andre Jugoslaviske nasjonene. Diskusjon av tapstall var, og er, i denne sammenhengen blitt en viktig del av den politiske debatten i det tidligere Jugoslavia. Ulike forskere og historikere opererer med forskjellige tall avhengig av hvilken nasjonalitet de selv tilhører. I det hele tatt var bestemte fortolkninger og fremstillinger av hendelser i den andre verdenskrig viktige elementer i den nasjonalistiske ideologien som kommer til uttrykk i Memorandumet.

A nation which after a long and bloody struggle regained its own state, which fought for and achieved a civil democracy, and which in the last two wars lost 2.5 million of its members, has lived to see the day when a Party committee of apparatchiks decrees that after four decades in the new Yugoslavia it alone is not allowed to have its own state. A worse historical defeat in peacetime cannot be imagined (Memorandum s.127).

Et av de viktigste problemene med diskursen som kom til uttrykk i Memorandumet, var at den brøt med alle regler i Jugoslavia, og at den utfordret den offisielle versjonen av historien. Dette var særlig åpenbart når det gjaldt fremstillingen av den andre verdenskrig. Referatet ovenfor nevner ikke den andre verdenskrig spesifikt, men legger den til de andre krigene som serberne har vært deltakere i. Det nevnes ingenting her om den ”nasjonale frigjøringskampen”, kommunistenes navn på krigen, som bygger på Partisanmyten i form av en felles kamp mot fascismen på tvers av nasjonalitet.

6.3.2 Kosovo

I et av de første avsnittene i den delen av Memorandumet som har overskriften ”Statusen til Serbia og det serbiske folket”, som omhandler Serbias vanskelige økonomiske og konstitusjonelle situasjon i det kommunistiske Jugoslavia, snakker man også om at serberne er utsatt for ”folkemord” i Kosovo (Memorandumet). Ordet folkemord innehar stor retorisk kraft, og gir blant annet assosiasjoner til Jødeutryddelsen og noen av de verste tragediene i menneskets historie. Det kan her nevnes at det faktisk finnes en serbisk/jødisk forening med akkurat dette som tema (Dragović-Soso 2002). Å sammenligne serbernes situasjon i Kosovo med holocaust er en relativt stor overdrivelse, men som sagt tidligere sto minnene fra den andre verdenskrig sterkt i den serbiske befolkningen, og det er liten tvil om at serberne led store tap under andre verdenskrig (se s.68). Kosovo er som nevnt tidligere veldig sentralt i den serbiske nasjonale mytologien. Memorandumet skriver:

The expulsion of the Serbian people from Kosovo bears dramatic testimony to their historical defeat. In the spring of 1981, open and total war was declared on the Serbian people, which had been carefully prepared for in advance in the various stages of administrative, political and constitutional reform. This open war has been going on for almost five years (s128).

Kosovo-legenden er sentral i det serbiske folkets bevissthet, og referanser til dette symbolet er kraftfulle når det gjelder å samle den serbiske befolkningen. Det må nevnes at Kosovo-legenden også er en meget fleksibel myte, som kan kombineres med forskjellige politiske ideologier og politiske situasjoner. Myten var blant annet sentral som motivasjonsfaktor blant de serbiske Partisanene under andre verdenskrig (Dragović-Soso 2002). En av grunnene til dette kan være at serberne, som kulturell gruppering, tradisjonelt sett har vært spredd utover flere statsdannelser. En nasjonal mytologi basert på faste territorielle avgrensninger av et eventuelt hjemland, blir derfor vanskelig. Kosovo er også et viktig religiøst symbol, og huser noen av de viktigste hellige stedene for den serbisk-ortodokse kirken. Legendene om slaget ved Kosovo er en viktig del av de religiøse ritualene i den serbisk ortodokse kirken.

Religionen har blitt den viktigste etniske markøren blant serberne, både på grunn av det spredte bosetningsmønsteret, og fordi mobilisering på grunnlag av språk har vært vanskelig, gitt den store likheten med språkene til andre sydslaviske folk. Religion er kanskje den viktigste etniske markøren i det tidligere Jugoslavia, og det har blitt sagt at Kosovo vil forbli serbisk, uavhengig av om det bor serbere der eller ikke. Dette understreker hvordan det er symbolikken som er det sentrale, ikke faktiske forhold knyttet til demografi og bosetningsmønster.

The physical, political, legal, and cultural genocide of the Serbian population in Kosovo and Metohija is a worse defeat than any experienced in the liberation wars waged by Serbia from the First Serbian Uprising in 1804 to the uprising of 1941 (Memorandum s128).

I dette sitatet knyttes Kosovo opp mot den moderne serbiske nasjonens kamp for selvstyre. Dette til tross for at Serberne ikke har representert noe flertall i regionen siden 1700 tallet. Kosovos religiøse og historiske betydning i det serbiske ethnet understrekes videre i den neste passasjen fra Memorandumet.

The Serbs in Kosovo and Metohija not only have their past, embodied in cultural and historical monuments of priceless value, but also their own spiritual, cultural, and moral values now in the present, for they are living in the cradle of the Serbs' historical existence (Memorandum s.129).

I sitatet over, ser vi hvordan det understrekes at selve opphavet til den serbiske befolkningen som nasjon, befinner seg i Kosovo, og at det er her man finner kilden til nasjonens overlevelse. Det følgende sitatet er en påkallelse av spesifikke historiske minner, samtidig som det viser noe av svakheten i den Jugoslaviske staten når det gjelder håndteringen av nasjonale konflikter:

The Martinovic case is noteworthy not only because of the particular type of unprecedented violence involved, which is reminiscent of the darkest days of the Turkish practice of impalement, but also because of the stubborn refusal to let a court of law determine and acknowledge the truth (Memorandum s.129).

Vi ser klare referanser til tiden under det ottomanske riket, der det å tre folk på stokker var en vanlig avstraffelsesmetode. Beskrivelser av dette ritualet kan blant annet leses i Ivo Andrics bok "Broen over Drina". Saken, som involverte en serbisk bonde, funnet mishandlet med en flaske på den serbiske landsbygda, skapte sterke reaksjoner i Serbia fordi det ble påstått at albanere sto bak. Hvorvidt dette medførte riktighet ble et hett diskusjonstema. De fleste ikke-serbere mente at skadene sannsynligvis var selvpåførte.

Skyldspørsmålet er ikke sentralt for diskusjonen her, det viktige er hvordan dette avsnittet fremstiller den Jugoslaviske statens reaksjon på den gjeldende saken. Det var en generell oppfatning i Serbia at de Jugoslaviske myndighetene ikke gjorde nok for å beskytte den serbiske minoriteten i regionen (Dragović-Soso 2002). Dette var en situasjon som hadde forverret seg gradvis i tiden etter 1974 og som kulminerte med de albanske opprørene i 1981. Opprørene i 1981 ble i Serbia fortolket som at albanerne søkte å opprette en egen stat i Kosovo, en ikke ubegrunnet frykt sett i sammenheng med de facto republikkstatusen provinsen var tildelt under 1974-konstitusjonen.

6.3.3 Antiserbisk koalisjon

Memorandumet presenterer ideen om at serberne er offer for en konspirasjon iscenesatt av representanter for de andre republikkene, med Tito og Kardelj i spissen. Ideen er at i tiden etter 1966, da Ranković ble utvist fra det kommunistiske partiet, hadde den antiserbiske koalisjonen jobbet for å svekke serbernes posisjon både økonomisk og institusjonelt.

Its views were decisively influenced by the authoritative Comintern, which, in its efforts to achieve its own strategical and tactical goals at the international level, sought to break up Yugoslavia (Memorandum s.120).

Before the Second World War, the Slovenes and Croats set up their own national communist parties, and they gained a decisive voice in the CPY's Central

Committee. Their political leaders became arbiters on all political issues both during and after the war. These two neighbouring republics shared a similar history; they had the same religion and aspirations for greater independence, and as the most highly developed, they also had common economic interests, all of which provided sufficient grounds for a permanent coalition in the endeavour to achieve political dominance (Memorandum s.122).

I disse sitatene hevdes det at Sloverne og Kroatene allerede i forkant av annen verdenskrig opprettet en anti-serbisk koalisjon, for å oppnå politisk kontroll i den Jugoslaviske staten. Dette momentet står i strid med Memorandumets fremstilling av ”gullalderen” i den Jugoslaviske staten – tiden fra andre verdenskrig og frem til midten av 1960-tallet. Hvordan kunne staten i denne perioden fungere til Serbias fordel, når de samme personene som inngår i den antiserbiske koalisjonen også satt ved makten? Dette viser en av flere motsigelser i Memorandumet.

The attitude taken to Serbia's economic stagnation shows that the vindictive policy towards this republic has not lost any of its edge with the passing of time. On the contrary, encouraged by its own success, it has grown ever stronger, to the point of genocide (Memorandum s.125).

Vi ser her hvordan både folkemord og konspirasjonsmyten brukes for å skape en idé om serberne som et undertrykt folk. Dette grepet kan virke som en måte å differensiere den serbisk republikken i forhold til de andre republikkene og nasjonalitetene i Jugoslavia. Gitt de økonomiske forholdene i den Jugoslaviske føderasjonen, er slike forklaringer lette å ty til, dette har med hvordan urettferdighet ofte blir fortolket også uavhengig av nasjonalisme som politisk ideologi.

6.4 Konklusjon

Det er vanskelig å komme med klare konklusjoner i forhold til den serbiske intellektuelle elitens rolle i konstruksjonen av den serbiske nasjonale diskursen på

grunnlag av min diskursanalyse, både på grunn av datamaterialets karakter, og fordi resultatene av analysen ikke inviterer til denne typen konklusjoner. Noen punkter er allikevel verdt å nevne.

Det er liten tvil om at desentraliseringen av det politiske systemet, og særlig institusjonaliseringen av provinsene som de facto republikker, førte til at staten skapte et rom for mobiliseringen av en radikal nasjonalisme i Serbia. Særlig da den økonomiske krisen satte inn, og viktige samlende symboler som Tito forsvant. Men ser man bort fra dette, er det klart at den intellektuelle eliten, ved å artikulere nasjonalistiske ideer og spre frykt i befolkningen, bidro til å problematisere statsdannelsen, uten å komme med noen alternativ løsning som kunne forhindre oppløsning av den Jugoslaviske staten.

7. Memorandumet og Milosevic

I forhold til Memorandumets innvirkning på serbisk politikk på 1980 tallet skal jeg her kort ta for meg hvordan Milosevic fikk makten i Serbia og si litt om massemønstringene til støtte for hans politikk kalt "happenings of the people"(Thomas 1999).

7.1.1 Milosevic vei til makten

Milosevic fikk ikke makten gjennom valg eller normale partiprosedyrer i det kommunistiske partiet: han fikk makten gjennom et internt kupp i partiet, ved å misbruke anti-albanske og anti-muslimske fobier som ble spredd særlig blant rurale serbere i perioden (Ramet 2002). Men han fikk også makten som en følge av den institusjonelle strukturen og hvordan staten var organisert, noe han kunne benytte seg av. Han knyttet sitt politiske prosjekt både opp mot det serbiske nasjonalistiske innholdet i Memorandumet, men også det innholdet som gikk på en avbyråkratisering og demokratisering av det kommunistiske systemet. Som nevnt var ikke dette en demokratisering i vanlig forstand, men et ønske om å gå tilbake til en rosenrød kommunistiske fortid. Etter Titos død hadde Tito selv sørget for at sentralmakten i Jugoslavia skulle bli ytterligere svekket, gjennom å innføre et råd med vetorett for alle republikker og autonome provinser, noe som gjorde Jugoslavia omtrent umulig å styre, og som gjorde at fragmenteringen og splittelsen mellom de forskjellige republikkene ble større og større. Milosevic og hans støttespillere brøt både legitime konstitusjonelle lover og regler for myndighetsutøvelse i sin vei til makten. Trusselen med bruk av militærmakt mot Slovenia og tilbaketrekkingen av autonomien fra det to provinsene Kosovo og Vojvodina var begge klart ulovlige i forhold til de gjeldende lover og regler (Ibid). Milosevic realiserte igjennom sitt politiske prosjekt noen av de viktigste punktene som ble fremsatt i Memorandumet.

Etter en autokratisk leder som Tito sin død vil styret av staten oftest bli overlatt til et kollektiv råd av et eller annet slag (Roeder 1993). Det kollektive presidentskapet i

Jugoslavia var et slikt råd. Philip Roeder skriver at hvis det finnes konstitusjonell usikkerhet rundt dette kollektive rådet, vil enkeltmedlemmer søke å gjenopprette det direktive styret og resentralisere makten på sine hender. Problemet i Jugoslavia var at dette ikke var mulig for noen av de enkelte medlemmene, som en følge av den desentraliseringen av det politiske systemet som hadde skutt fart etter 1974-konstitusjonen. Milosevic gjorde et forsøk på å konsolidere denne typen av makt, men i og med at han ikke hadde noe politisk støtte andre steder enn i Serbia, ble kontroll over hele den Jugoslaviske konføderasjonen umulig. Det kunne muligens vært gjort med støtte fra militæret, men også her var desentraliseringen i separate nasjonale enheter gått altfor langt (Pesic 1996). Milosevic ville gjerne trå inn i Titos sko men taktikken med mobilisering av serbisk nasjonalisme gjorde dette umulig. Han forsøkte å appellere til et bredere publikum ved å sette i gang det han kalte den antibyråkratiske revolusjon, som skulle reformere det stive og gjennomkorruperte byråkratiet, men dette prosjektet fikk av naturlige grunner kun støtte i de serbiske områdene

7.1.2 Happening of the people

Som i resten av Øst-Europa i denne perioden var det massemønstringer av motstand mot det kommunistiske regimet også i Serbia. Men disse massemøtene hadde her en litt annen karakter. Det hele begynte med Milosevic besøk til Kosovo den 24. april 1987. Det var her, i møtet med sinte serbiske demonstranter at han ytret de nå berømte ordene om at "ingen skal våge å slå dere" som ble oppfattet som en referanse til provinspolitiets behandling av demonstrantene (Silber og Little 1996). Dette opptrinnet finnes også i et berømt tv opptak, noe som satte for alvor fart på Milosevic popularitet i den serbiske befolkningen. Han satte seg ned sammen med demonstrantene og hørte på deres argumenter, noe som hadde vært uhørt av noen kommunistisk leder tidligere, og dette satte i gang en bølge av demonstrasjoner over hele Serbia. Men selv om Milosevic hadde bred støtte i den serbiske befolkningen, hadde ikke disse massemønstringene karakter av en befolkning som reiser seg i sinne mot myndighetene og undertrykkelsen av det serbiske folket, selv om det var slik det

var ment å se ut. Noen har karakterisert det som typiske kommunistiske massemonstringer hvor arbeiderne fikk en fridag og ble transportert i busser til stedet eller byen der demonstrasjonen skulle holdes (Thomas 1999). Disse bussturene var finansiert av Milosevic, og hovedmennene som ledet demonstrasjonene var støttespillere av Milosevic. Innholdet i parolene var i hovedsak nasjonalistiske utsagn og støtte til Milosevic som frelseren av det serbiske folket, i tillegg til en bredside mot det upopulære Jugoslaviske byråkratiet (Ibid). Men dette var ikke hele historien, det er liten tvil om at Milosevic var veldig populær i Serbia i denne perioden. Særlig fordi han fikk knyttet sammen kampen for Kosovo og sin egen person. Milosevic hadde også bred støtte i media, noe som gjorde at møtene fikk dekning i blant annet den nasjonale tv kanalen RTS (Ibid). Men det er ikke tvil om at den serbiske befolkningen også viste en genuin støtte til disse møtene, for deltagelsen var på akkumulativ 5 millioner mennesker (Thomas 1999). Men det er flere kommentatorer som mener at dette ikke kun kan forklares med en nasjonalistisk mobilisering av den serbiske befolkningen. Milosevic klarte å appellere til flere leire i den serbiske opinionen ikke bare den rent nasjonalistiske (Ramet 2002 mfl). Det var mange som trodde på hans løfter om kamp mot byråkratiet og en mer liberal politisk linje, og han hadde håndgripelige ressurser å tilby til serberne. Men det var få av de andre nasjonalitetene i det tidligere Jugoslavia som trodde på Milosevic løfte om å rydde opp i det Jugoslaviske byråkratiet. Ved å være både Kosovo og Jugoslavias beskytter ble Milosevic enormt populær i den serbiske befolkningen og den serbiske eliten.

8. Avsluttende bemerkninger

Da jeg satte i gang med denne hovedoppgaven var det med et ønske om å forstå noe av nasjonalismens vesen, og hvordan nasjonalisme fører til etniske konflikter og krig. I denne sammenhengen syntes jeg Jugoslavia generelt, og spesielt Serbia var et interessant objekt for en hovedoppgave om dette emnet – gitt områdets og landets turbulente historie, og nasjonalismens rolle i krigen og oppløsningen av Jugoslavia. I løpet av arbeidet med oppgaven har jeg innsett at det å forstå de politiske og historiske kontekster, er omtrent like viktig som å forstå nasjonalisme som politisk ideologi, isolert sett. Jeg mener at en kombinasjon av en forståelse av nasjonalismens vesen, og hvordan institusjonelle strukturer påvirker risikoen for alvorlige etniske konflikter, kan bidra til bedre konfliktløsning og konfliktforebygging. Dette gjelder særlig den påvirkning forskjellige typer av føderalisme, har på forekomsten av etniske konflikter, og muligheten for å løse disse før krig bryter ut. Disse perspektivene er ikke bare fruktbare i analysen av Jugoslavia og andre postkommunistiske stater, men kan også brukes i analysen av andre konflikter, som for eksempel Irak, hvor tanken om føderalisering av staten og selvbestemmelse til de forskjellige etniske gruppene nå øker, snarere enn minsker risikoen, for en oppdeling av den Irakiske staten.

Kildeliste

- Anderson, Benedict(1984). *Imagined communities: reflections on the origin and spread of nationalism*, Oxford: Blackwell
- Allcock, John B.(2000). *Explaining Yugoslavia*, London: Hurst & Company
- Barth, Frederick (red). 1969.*Ethnic groups and boundaries: The social organization of culture difference*. A group of essays which are the results of a symposium of Scandinavian social anthropologists. Boston: Little, Brown.
- Banac, Ivo (1984) *The National Question in Yugoslavia – Origins, History, Politics*. New York: Ithaca
- Bhabha, Homi K. (Red)(1990) *Nation and Narration*, London & New York: Routledge
- Bondi, L. (1993). *Locating identity politics*. In M. Keith & K. Pile (Red.), *Place and the politics of identity* (pp. 84-99). London: Routledge.
- Buzan; Barry (1991): *People, States and Fear.*, New York: Harvester Wheatsheaf
- Calhoun, Craig (1993): *Nationalism and Ethnicity: Annual Review of Sociology, Vol. 19, 1993*
- Connor, Walker (1994): *Ethnonationalism*, Princeton University Press
- Constitution of the Republic of Serbia, Belgrade 28 September 1990
- Cornell, Svante E. (2002): *Autonomy as a Source of Conflict: Caucasian Conflicts in Theoretical Perspective*, World Politics - Volume 54, Number 2, January 2002, pp. 245-276
- Crawford, Beverly and Lipschutz, Ronnie D. (1998) (red). *The Myth of "Ethnic Conflict": Politics, Economics, and "Cultural" Violence*. University of California International and Area Studies Digital Collection
- Crawford, Beverly (1998) *"Explaining Cultural Conflict in the Ex-Yugoslavia: Institutional Weakness, Economic Crisis, and Identity Politics."* In *The Myth of "Ethnic Conflict": Politics, Economics, and "Cultural" Violence*, Beverly Crawford and Ronnie D. Lipschutz(red). University of California Press/University of California International and Area Studies Digital Collection, Edited Volume #98, pp. 197-260, 1998.
<http://repositories.cdlib.org/uciaspubs/research/98/7>

-
- Crawford, Beverly (1998) *"The Causes of Cultural Conflict: An Institutional Approach."* In *The Myth of "Ethnic Conflict": Politics, Economics, and "Cultural" Violence*, Beverly Crawford and Ronnie D. Lipschutz(Ed). University of California Press/University of California International and Area Studies Digital Collection, Edited Volume #98, pp. 3-43, 1998.
<http://repositories.cdlib.org/uciaspubs/research/98/2>
- Denitch B. (1996). *Unmaking ethnicity in Yugoslavia: Metamorphosis observed in Anthropology of East Europe Review*. 1993. Vol.11, Nos.1-2. Special Issue: War among the Yugoslavs. [WWW]http://condor.depaul.edu/~rrotenbe/aer11_1denich.html (15/11/02).
- Dragović-Soso, Jasna (2002): *"Saviors of the Nation".Serbias Intellectual Opposition and the Revival of Nationalism*. London:Hurst & Company
- Fairclough, Norman (1995): *Critical Discourse Analysis: the critical study of language*. London: Longman
- Flyvbjerg, Bent(2006): *Five Misunderstandings About Case-Study Research*, *Qualitative Inquiry*, Volume 12 Number 2, April 2006 219-245, Sage Publications,
<http://qix.sagepub.com>, hosted at, <http://online.sagepub.com>
- Gellner, Ernest (1983): *Nations and Nationalism*. Ithaca: Cornell University Press
- Giddens, Anthony (1991) *Modernity and Self-Identity: Self and Society in the Late Modern Age*, Stanford: Stanford University Press
- Hobsbawm, Eric(1990): *Nations and Nationalism since 1780: Programme, Myth, Reality*, Cambridge: Cambridge University Press
- Hroch, Miroslav (1985): *Social preconditions of national revival in Europe*, London & New York: Cambridge University Press
- Isaacs H.R. (1975), *Idols of the Tribe* Cambridge: Harvard University Press
- Kaplan, Robert D.(1993): *Balkan Ghosts: A Journey Through History*, New York: St. Martin's Press
- Kellas, James G. (1991) *The Politics of Nationalism and Ethnicity*, New York: St Martins Press
- Lindholm, H. and T. H. Eriksen (1993). *Ethnicity and nationalism: formation of identity and dynamics of conflict in the 1990s*. Göteborg: Nordnes.
- Mayall, James (1990). *Nationalism and International Society*. Cambridge: Cambridge University Press
- Memorandum of the Serbian Academy of Sciences and Arts: URL: <http://www.balkan-archive.org.yu/kosta/Memorandum/Memorandum.html>

-
- Milosavljević, Olivera (1996): “*The Abuse of the Authority of Science*”, s.274-302 i Popovic, Nebojsa (red.): *The Road to War in Serbia: Trauma and Catharsis*, Budapest: Central European University Press
- Pavkovic, Aleksandar (1997): *The Fragmentation of Yugoslavia: Nationalism and War in the Balkans*, London: Macmillian Press Ltd
- Pesic, Vesna (1996): *The War for Ethnic States*, i *The Road to War in Serbia: Trauma and Catharsis*, Popov, Nebojša (red) Budapest: Central European University Press
- Plamenatz, J. (1976) ‘*Two types of Nationalism*’ in Eugene Kamenka (ed.) *Nationalism: The Nature and Evolution of an Idea*, pp. 22–37. Canberra: Australian National University Press.
- Ramet, Sabrina P. (2002): *Balkan Babel, The Disintegration of Yugoslavia from the Death of Tito to the Fall of Milošević*, Boulder: Westview Press
- Roeder, Philip (1993): *Red Sunset: The Failure of Soviet Politics*, Princeton: Princeton University Press
- Rokkan & Urwin(1983): “*Economy, Territory, Identity*”, London: Sage
- Self-Determination(Wikipedia), URL: <http://en.wikipedia.org/wiki/Self-determination>
- Smith, Anthony D.(1991): *The Ethnic Origins of Nations*, Oxford: Blackwell Publishers Ltd
- Thomas, Robert (1999): *Serbia under Milošević: Politics in the 1990s*, London: Hurst & Company
- Tilly, Charles (1990): *Coercion, Capital and European States, A. D. 990-1992*, Oxford: Blackwell Publishers Ltd
- Wilmer, Franke (2002): *The Social Construction of Man, the State and War*, New York and London: Routledge
- Woodward, Susan L. (1995): *Balkan Tragedy: Chaos and Dissolution After the Cold War*, Washington: Brookings
- Yin, Robert K. (1994): *Case Study Research, Design and Methods*, Second Edition. London: Sage Publications.
- Østerud, Øyvind (1994): *Hva er nasjonalisme?*, Oslo: Universitetsforlaget
- Østerud, Øyvind (1996): *Statsvitenskap: Innføring i politisk analyse*, Oslo: Universitetsforlaget